

AMURGUL IDOLILOR

sau

Cum se filozofează cu ciocanul (1889)

Traducere de ALEXANDRU AL. ŞAHIGHIAN

Nota traducătorului

„A ameliora stilul înseamnă — a ameliora ideea, și nimic altceva”, ne spune filozoful. Cu extraordinara lui formație de filolog, căreia i se asociază o vitală percepție a tendințelor evolutive ale vorbirii, ca și a formelor mai vechi, Nietzsche recurge la cele mai diverse resurse și straturi ale limbii, la o pluralitate de semnificații (chiar și contradictorii) ale cuvântului, a căror alăturare și coexistență pot să surprindă, să irite, să contrarieze așteptările cititorului. Instinctul lui Nietzsche în ce privește limba se dovedește a fi, din perspectiva de astăzi, remarcabil de sigur, de creativ și, cel mai adesea, de modern (aproape că ești uneori tentat să spui de-a dreptul: „post-modern”).

El rămîne totuși sceptic referitor la capacitatea limbii de a exprima adevărul, considerînd-o ca pe un mediu întru totul îndoielnic al acestuia, dar și, în general, sceptic în fața posibilității unei cunoașteri absolute. Acestei atitudini îi corespunde caracterul lacunar, predilect aforistic, relativist și paradoxal, nu în ultimul rînd ironic-parodic al scrierilor nietzscheene, care-l obligă pe cititor să-și abandoneze eventualele preferințe acordate unui anume „unghi de lectură”, în favoarea unei lecturi globale.

Optînd cu necesitate pentru mlădirea rigorii cu totul „germane” a gândirii sale, Nietzsche realizează o mișcare de alternanță, o circulație între cuvinte și sensuri — nu lipsită și de o anumită excentricitate —, treceri și schimbări neașteptate din și în registre stilistice diferite. Uneori, printr-un singur cuvînt luat în răspăr ori printr-o întorsătură de frază, Nietzsche preia,

mi-

450

AMURGUL IDOLILOR

mează, parodiază limbajul a diferiți autori moderni sau antici, stilul lapidar roman, limbajul biblic etc; aceste „jocuri” vizează mobilitatea și disponibilizarea minții, „piciorul ușor în ale spiritului”, iar veselul neastîmpăr ce răzbate pe alocuri de aici, acea „voioșie care e lucrul cel mai greu de înțeles la noi [filozofii]”, nu-i doar un simplu mod de a te „reface” de pe urma ostentivității seriozității, ci și un element esențial al gândirii: căci stîngăcia greoaie a gestului spiritual, atît de potrivită după unii cu chestiunile serioase, grave, nu face decît să rateze adevărul: „gîndirea se cere învățată așa cum dansul se cere învățat, ca un fel de dans...” în confruntarea cu „dansul” pe frînghie al gândirii nietzscheene, traducătorul, aflat în căutarea soluțiilor sale, s-a străduit în mod necesar să țină seama de toate aceste aspecte nu totdeauna pe deplin conciliabile. E de presupus, de aceea, ca pe lîngă eventualele reușite, el să fi trebuit să consemneze, cîteodată, și unele limite greu de depășit. Dar în cele din urmă, nu-i nimic neobișnuit într-asta, o traducere *absolută* fiind o posibilitate față de care, la rîndul nostru, se cuvine să rămînem sceptici.

ALEXANDRU AL. ŞAHIGHIAN

Cuvînt înainte

Să-ți păstrezi voia bună în toiul unei activități sumbre și peste măsură de plină de răspundere nu-i o ispravă mărunță: și totuși, ce-ar fi încă mai necesar ca voia bună? Nu-i lucru să izbutească la care să nu-și aibă partea și exuberanța. Abia excesul de forță e dovada forței. — O

reconsiderare a tuturor valorilor, semnul acesta de întrebare atât de negru, de enorm, încât își aruncă umbra asupra celui care pune — o astfel de misiune-destin te silește în fiecare clipă să alergi la soare, să scuturi de pe tine o gravitate ce-a devenit apăsătoare, mult prea apăsătoare. Orice mijloc e bun în acest scop, orice „caz” e un caz fericit. Mai ales *războiul* Războiul a fost dintotdeauna marea înțelepciune a tuturor spiritelor devenite prea interiorizate, prea adânci; chiar și în rănire mai există forță tămăduitoare. O maximă, a cărei proveniență no voi divulga curiozității savante, mi-a fost de mult timp maxima călăuzitoare:

increscunt animi, virescit volnere uirtus.

Un alt mod de întremare, care în anumite împrejurări mi-e încă și mai binevenit, e acela *de a iscodi idolii ciulind urechea la ei...* Există în lume mai mulți idoli decât realități: acesta-i „ochiul meu rău” pentru lumea asta, aceasta-i și „urechea mea rea”. Să pui odată aici întrebări cu *ciocanul* și să auzi poate drept răspuns acel faimos sunet înfundat care vorbește de intestine balonate — ce desfătare pentru cel ce mai are urechi și îndărătul urechilor —, pentru mine, psiholog bătrîn și momitor de guzganime, în fața căruia tocmai cele ce-ar vrea să rămînă mute se *fac neapărat auzite...*

452

AMURGUL IDOLILOR

Și această scriere — titlul o trădează — e înainte de toate o recreare, o pată de soare, o escapadă în trîn-dăveala unui psiholog. Poate și un nou război? Și sînt cumva iscodiți noi idoli?... Această mică scriere e o *mare declarație de război*; și în ce privește iscodirea idolilor, de data asta nu-i vorba de Idoli unei epoci, ci de idoli *veșnici* care sînt aici atinși cu *ciocanul* ca de un diapazon — nici nu există Idoli mai vechi, mai convinși, mai plini de ei... Și nici mai găunoși... Asta nu împiedică să fie cei în care se *crede cel mai tare*; de altfel, mai ales în cazul cel mai elevat, nu se spune nicidecum idol...

Torino, 30 septembrie 1888,

în ziua în care a fost încheiată Cartea întâi

a *Reconsiderării tuturor valorilor*

FMEDMCH NIETZSCHE

MAXIME ȘI SĂGEȚI

Trîndăvia stă la originea oricărei psihologii.¹ Cum așa? Să fie oare psihologia — un viciu? Chiar și cel mai curajos dintre noi nu are decât arareori curajul să facă ceea ce într-adevăr *știe...*

Pentru a trăi singur, trebuie să fii animal sau zeu — spune Aristotel. Lipsește cel de-al treilea caz: trebuie să fii ambele — *filozof...*

„Orice adevăr e simplu.” — Nu-i asta o dublă² minciună?

O dată pentru totdeauna: multe lucruri *nu vreau* să le știu. — înțelepciunea trasează și cunoașterii limite.

în propria-ți natură sălbatecă te recreezi cel mai bine de pe urma ne-naturii tale, a spiritualității tale...

L

1 Parafrazarea unui proverb german: *MQPiggang ist aller Laster AnJ'ang.* (Trîndăvia stă la originea oricărui

viciu.) [Toate notele aparțin traducătorului.]

2 Joc de cuvinte bazat pe alternanța dintre *einfach* (care înseamnă „simplu”, dar și „compus dintr-o singură parte”) și *zweifach* („dublu”).

454

AMURGUL IDOLILOR

MAXIME ȘI SĂGEȚI

455

16

Cum așa? Omul să fie doar o eroare a Iul Dumnezeu? Ori Dumnezeu doar o eroare a omului?

8

Din *Școala de război a vieții*. - Ceea ce nu mă ucide mă-ntărește.

Ajută-te singur: atunci fiecare te mai ajută. Principiul iubirii aproapeului.

10

A nu comite nici o lașitate împotriva propriilor fapte! A nu le abandona pe urmă! —
Remușcarea e necinstită.

11

Poate fi un *măgar* tragic? — Să te prăpădești din cauza unei poveri pe care nici s-o cari și nici s-o lepezi nu poți?... E cazul filozofului.

12

Dacă dispui de acel de ce? al vieții, te împaci cu aproape orice *cum*? — Omul *nu* aspiră la fericire; asta o face doar englezul.

13

Bărbatul a creat-o pe femeie — oare din ce? Dintr-o coastă a Dumnezeului său — a „idealului” său...

14

Ce faci? Cauți? Al vrea să te-nzecești, să te-nsutești? Cauți aderenți? — Caută *zerouri*!

15

Oamenii postumi — eu spre exemplu — sînt mai prost înțeleși decît cei aflați în pas cu timpul, dar mai bine *auziți*. Mai precis: nu sîntem niciodată înțeleși — *de aici* și autoritatea noastră...

între femei. — „Adevărul? O, dar nul cunoașteți! Nu-i oare adevărul un atentat la pudoarea¹ noastră?”

17

Acesta-i un artist așa cum îmi plac mie artiștii, modest în cerințele lui: nu vrea de fapt decît două lucruri, pîinea sa și arta sa — panem et *Circen*...

18

Cine nu știe să imprime lucrurilor voința sa, cel puțin le mai imprimă un *sens*: adică el crede că înlăuntrul lor se și află cuprinsă o *voință* (principiul „credinței”).

19

Cum așa? Ați ales virtutea și înalta ținută morală, și totodată vă uitați cu pizmă la avantajele celor fără de rețineri? — Dar alegînd virtutea, omul *renunță* la „avantaje”... (unui antisemit pe ușa casei).

20

Femela deplină comite literatură așa cum ar comite un mic păcat: de probă, în treacăt, căutînd în jur dacă o vede cineva și *pentru ca* s-o vadă...

21

A te tot vîrî numai în situații în care nu-ți sînt permise falsele virtuți, ba mai mult, în care, precum dansatorul pe frînghie, ori pică, ori te ții în picioare — ori izbutești să scapi...

1 Semnul tipografic * cu care sînt marcate în text unele cuvinte indică faptul că ele apar la Nietzsche în limba franceză, traducătorul preferînd totuși în cîteva cazuri — pentru evitarea unei inadecvate impresii de prețiozitate — transpunerea lor în română. Asteriscul a mai fost folosit și atunci cînd forma cuvîntului francez întrebuițat de Nietzsche apare nedistinctă de cea românească (ca de exemplu pentru cuvintele „parfum”, „libertin” etc.). — În ce privește celelalte cuvinte împrumutate cu o anume frecvență de filozoful german și din alte limbi (cum ar fi italiana, engleza ș.a.), ele au fost preluate ca atare, apărînd în textul românesc, ca și la Nietzsche, nediferențiate tipografic.

456

AMURGUL IDOLILOR

22

„Oamenii răi n-au cîntece.”¹ — Cum se face că rușii au cîntece?

23

„Spiritul german”: de optsprezece ani o *contradictio in adjecto*.

24

Tot căutînd începuturile, ajungi rac. Istoricul privește înapoi; în cele din urmă și *crede* înapoi.

25

Starea de mulțumire te apără pînă și de răceală. Cînd s-a mai pomenit ca o femeie să răcească, știin-du-se bine îmbrăcată? — Am în vedere cazul în care abia dac-ar fi îmbrăcată.

26

Îi suspectez pe toți sistematicienii și mă feresc din calea lor. Voința de sistem e o lipsă de onestitate.

27

Femeia e considerată a fi adîncă — de ce? Pentru că niciodată n-ajungi săi aflîi temeiul.

Femeia nici măcar plată nu-i încă.

28

Cînd femeia are virtuți bărbătești, îți vine să-ți iei cîmpii; și cînd n-are virtuți bărbătești, ea singură își ia cîmpii.

29

„Cîte n-avea de ros conștiința odinioară! Ce dinți buni avea! — Iar astăzi! Ce lipsește?” — întrebarea unui dentist.

1 Proverb german: *Wo du singen hârst, laJS dich ruhig nieder, / Bâse Menschen haben keine Lieder*. (Acolo unde auzi cîntîndu-se, fă liniștit un popas, / Oamenii răi nu știu să cînte.)

MAXIME ȘI SĂGEȚI

457

30

Omui arareori se pripește numai o dată. Prima oară totdeauna face prea mult. Tocmai de aceea în mod obișnuit se mai pripește și o a doua oară — iar de data asta face prea puțin...

31

Călcat în picioare, viermele se chircește. Așa-i cuminte. El reduce astfel din probabilitatea de a fi călcat din nou. În limbajul moralei: *umilință*.

32

Există o ură împotriva minciunii și prefăcătoriei, din-tr-o înțelegere reactivă a onestității; există o aceeași ură din lașitate, în măsura în care minciuna e *interzisă* din poruncă divină.

Prea laș pentru a minți...

33

De cît de puține are nevoie fericirea! De sunetul unui cimpoi. — Fără muzică viața ar fi o eroare. Germanul și-l închipuie pînă și pe Dumnezeu intonînd cîntece.

34

On ne peut penser et écrire qu'assis (G. Flaubert). — Aici te-am prins, nihilistule! Carnea veșnic stătuată¹ e tocmai *păcatul* împotriva sfântului duh. Valoare au numai ideile după care ai *umblat*.

35

Există situații în care noi, psihologii, sîntem aidoma cailor și ne cuprinde neliniștea: ne vedem propria umbră clătînîndu-se în sus și în jos dinaintea noastră. Trebuie ca psihologul să nu se aibă în vedere pe *sine*, pentru a vedea într-adevăr.

1 Joc de cuvinte: cînd cineva are „Sitzfleisch” [ad litteram: carnea pe care șezi], asta înseamnă că persoana respectivă întârzie peste măsură de mult într-un loc, se eternizează.

458

AMURGUL IDOLILOR

36

Oare noi, imoralisții, îi aducem virtuții *prejudicii*? — La fel de puțin ca anarhiștii — principilor. Abia de cînd în aceștia a început să se tragă, ei se află din nou solid instalați pe tronul lor. Morala: *trebuie tras în morală*.

37

Fugi, luînd-o *înainte*? — O faci ca păstor? Ori ca o excepție? Un al treilea caz ar fi fugarul... *întîia* problemă de conștiință.

38

Ești autentic? Sau doar un actor? Un înlocuitor? Sau însăși ceea ce înlocuiești? — Pînă la urmă poate că nu ești decît un actor contrafăcut... *A doua* problemă de conștiință.

39

Dezamăgitul se destăinuie, — Am căutat marii oameni, am dat mereu numai peste *maimuțele* idealului lor.

40

Ești dintre cei care doar privesc? Sau care pun umărul? — Sau care se uită în lături, se dau la o parte?... *A treia* problemă de conștiință.

41

Vrei să mergi împreună cu ceilalți? Ori să mergi în frunte? Ori de unul singur?... Trebuie să știi *ce* anume vrei, și *că* vrei. — *A patra* problemă de conștiință.

42

Astea pentru mine au fost trepte, pe ele am urcat — iar pentru asta a trebuit să pășesc peste ele. Dar s-a crezut c-aș vrea să ies pe ele la pensie...

43

Ce contează că dreptatea rămîne de partea *mea*. Eu *am* prea multă dreptate. — Și cine rîde azi mai bine ride și la urmă.

44 Formula fericirii: un Da, un Nu, o linie dreaptă, un *țel*...

PROBLEMA LUI SOCRATE

în ce privește viața, oamenii cei mai înțelepți au fost dintotdeauna de aceeași părere: *nu-i bună de nimic*... Mereu și pretutindeni, spusele lor aveau același ton — un ton plin de îndoială, de întristare, de oboseală de viață, de împotrivire în fața vieții. Chiar și Socrate a spus cînd a murit: „a trăi — asta-nseamnă să fii mult timp bolnav: îi sînt dator un cocoș mîntuitorului Ascle-pios”. Chiar și Socrate se săturase de ea. — *Ce demonstrează asta? Ce ne arată?* — Altădată s-ar fi spus (o, dar s-a și spus, și îndeajuns de tare și cu pesimiștii noștri în frunte!):

„aici în orice caz trebuie să fie ceva adevărat! Consensus sapientium demonstrează adevărul". — Am mai spune astăzi așa ceva? Ne e *permis* s-o facem? „Aici în orice caz trebuie să fie ceva *bolnav*" — răspundem noi: pe acești mari înțelepți ai tuturor timpurilor ar trebui ca mai întâi să-i privim îndeaproape! Nu cumva îi cam lăsaseră pe toți picioarele? Erau la capăt de drum? Șubreziți? Decadents? Să apară oare înțelepciunea pe pământ în chip de corb pe care îl însuflețește un ușor iz de hoit?...

Mie însumi necuviința aceasta, faptul că marii înțelepți reprezintă *tipuri ale declinului*, mi s-a revelat mai întâi tocmai într-un caz în care prejudecata doctă și cea ignorantă i se opun cel mai puternic: i-am identificat pe Socrate și Platon ca pe simptome ale decăderii, ca pe instrumente ale destrămării grecești, ca fiind antigrecești (*Nașterea tragediei*, 1872). Acel *consensus*

460

AMURGUL IDOLILOR

sapientium — am înțeles asta din ce în ce mai bine — demonstrează cel mai puțin că aveau dreptate în privința lucrurilor asupra cărora părerile lor concordau: el demonstrează mai degrabă că ei înșiși, acești mari înțelepți, concordau *fiziologic* în ceva anume, rapor-tîndu-se astfel — *trebuind* să se raporteze — în același mod negativ la viață. Judecățile, judecățile de valoare asupra vieții, pro sau contra, pînă la urmă nu pot să fie niciodată adevărate: ele au valoare doar ca simpto-me, sînt de luat în considerare doar ca simptome — în sine astfel de judecăți sînt niște prostii. Trebuie neapărat să întinzi mîna și să încerci să prinzi această uimitoare subtilitate, anume *că valoarea vieții nu poate fi estimată*. Nu de cineva în viață, un astfel de om fiind el însuși în cauză, ba chiar fiind obiect al disputei, și nu judecător; și nici de un mort, dintr-un alt motiv. — Pentru un filozof, a vedea în *valoarea* vieții o problemă se constituie astfel chiar într-o obiecție la adresa sa, într-un semn de întrebare în privința înțelepciunii sale, rămîne o lipsă de înțelepciune. — Dar cum așa? Toți acești mari înțelepți — să fi fost nu doar de-cadents, să nu fi fost nici măcar înțelepți? — Revin însă la problema lui Socrate.

Socrate aparținea, ca origine, straturilor celor mai de jos ale poporului: Socrate era plebea. Se știe, ba încă se mai și vede cît era de urit. Dar urîțenia, în sine o obiecție, printre greci e aproape o contrazicere. Era Socrate într-adevăr grec? Urîțenia e destul de des expresia unei evoluări încrucișate, *inhibate* prin încrucișare, în celălalt caz ea apare ca evoluare în *declin*. Antropologii din rîndul criminaliștilor ne spun că răufăcătorul tipic e urît: monstrum in fronte, monstrum in animo. Dar răufăcătorul e un decadent. A fost Socrate un răufăcător tipic? — Asta cel puțin n-ar contrazice acel faimos verdict al fizionomistului, verdict pe care prietenii lui Socrate îl găseau atît de revoltător.

PROBLEMA LUI SOCRATE

461

Trecînd prin Atena, un străin care se pricepea la fizionomii îi spusese lui Socrate în față că e un monstrum — că ascunde într-însul toate relele vicii și poftă. Iar Socrate îi răspunsese doar atît: „Mă cunoașteți, domnul meu!"

La Socrate, nu doar mărturisită dezlănțuire și anarhie a instinctelor indică acea decadence: la fel o face și superfoetația logicului și acea *maliție a rahiticului* care îl caracterizează. Să nu uităm nici de acele halucinații auditive care, ca „daimoniori al lui Socrate", au fost interpretate religios. Totul la el e exagerat, buffo, caricatură, totul e în același timp criptic, reticent, subteran. — încerc să pricep din ce idiosincrasie provine acea echivalare socratică, rațiune = virtute = fericire: ea fiind, dintre toate, cea mai bizară echivalare posibilă și căreia cu deosebire i se împotrivesc toate instinctele mai vechiului elen.

O dată cu Socrate, gustul grecesc dintr-o dată se schimbă în favoarea dialecticii: ce se-ntîmplă aici de fapt? înainte de orice, în felul acesta e înfrînt gustul ales; plebea iese cu dialectica la iveală, înaintea lui Socrate manierele dialectice erau respinse de societatea bună: ele treceau drept proaste maniere, erau compromițătoare. Tineretul era pus în gardă cu privire la ele. De asemenea era suspectată orice prezentare de acest fel a motivațiilor cuiva. Lucrurile cinstite,

ca și oamenii cinstiți, n-au nevoie de o astfel de paradă de motivații. E Indecent să le enumezi pe toate cele cinci degete. Prea puțin valorează ceea ce mai întâi se cere dovedit. Pretutindeni acolo unde autoritatea încă mai face parte din bunele maniere, unde nu se „motivează” ci se poruncește, dialecticianul e un soi de măscărici; se râde de el, nu-i luat în serios. — Socrate a fost măs-

462

AMURGUL IDOLILOR

căriiul care *a făcut să fie luat în serios*: ce s-a-nțîm-plat aici de fapt?

Omul recurge la dialectică numai atunci cînd nu dispune de un alt mijloc. Se știe că stîrnești neîncredere cu ea, că e prea puțin convingătoare. Nimic nu e mai simplu de înlăturat decît efectul produs de dialectician: o demonstrează experiența oricărei adunări în care se vorbește. Ea nu poate fi decît *legitimă apărare* în mîiniile celor care nu mai dispun de alte arme. Trebuie să fii pus în situația de ați obține dreptul *cu forța*: mai înainte nu recurgi la dialectică. Evreii de aceea erau dialecticieni; la fel și jupîn Rînică Vulpoiul: cum așa? Socrate era și el?

E ironia lui Socrate o expresie a revoltei? A resentimentului plebei? Oare se delectează ca oprimat cu pro-pria-i ferocitate a loviturilor de cuțit ale silogismului? Se răzbună pe nobilii pe care îi fascinează? — Ca dialectician, al în mîna un instrument necruțător; cu el te poți erija în tiran; compromiți, repurtând victoria. Dialecticianul lasă în grija adversarului să facă dovada că nu-i un idiot: el întărită, îl lasă totodată pe om lipsit de apărare. Dialecticianul *depotențează* intelectul adversarului său. - Să fie oare dialectica doar o formă de *răzbunare* la Socrate?

Am lăsat să se înțeleagă prin ce putea fi Socrate respingător; cu atît mai mult rămîne să lămurim *faptul* că fascina. — Că descoperise un nou soi de *agon*, că pentru cercurile nobile ale Atenei era primul maestru al acestui gen de scrimă e un aspect. El fascina ape-lînd la instinctul agonal al elenilor — a introdus o variantă în luptele dintre bărbații tineri și adolescenți. Socrate a fost și un mare *senzual*

PROBLEMA LUI SOCRATE

463

Dar Socrate a Intuit încă mal mult. Vedea ce se află în *spatele* atenienilor săi nobili; a înțeles că acest caz al *său*, al idiosincrasiei sale, ajunsese să nu mai constituie un caz excepțional. Același soi de degenerescentă se pregătea pretutindeni pe tăcute: vechea Atena era pe sfîrșite. — Iar Socrate înțelegea că toată lumea avea *nevoie* de el — de remediul, de terapia, de ingeniiosul său procedeu personal de autoconservare... Pretutindeni instinctele se aflau în stare de anarhie; pretutindeni omul se găsea la cinci pași de exces: acel monstrum *In animo* constituia pericolul general. „Instinctele vor să se erijeze în tiran; trebuie inventat un *contratiran* mai puternic”... Cînd fizionomistul acela i-a dezvăluit lui Socrate cine este, un bîrlug al tuturor relor poftes, marele ironic a mal spus ceva care ne oferă cheia în privința lui. „E adevărat, a spus el, dar am ajuns să ml le stăpînesc pe toate.” *Cum* a ajuns Socrate să se stăpînească pe *sine* ? — Cazul lui nu era în fond decît acel caz extrem, care sărea cel mai tare în ochi din ceea ce începuse pe-atunci să constituie amenințarea generală: faptul că nimeni nu se mai stăpînea pe sine, că instinctele se ridicau unele *împotriva* celorlalte. El fascina întruchipînd tocmai acest caz extrem — urîtenia lui înfricoșătoare îl revela oricărei priviri: fascina, se-nțelege de la sine, încă mai puternic ca răspuns, ca soluție, ca aparență a *terapii* cazului.

10

Dacă ai nevoie să faci din *rațiune* un tiran după cum a făcut-o Socrate, atunci probabil că nu-i mică primejdia ca altceva să se prefacă în tiran. Raționalitatea fusese pe-atunci intuită ca fiind *salvatoare*; nici Socrate, nici „bolnavii” săi nu erau liberi să fie raționali — era de rigueur, era mijlocul lor *ultim*. Fanatismul cu care întreaga gîndire greacă se repede asupra raționalității trădează un impas: erai în pericol, n-aveai decît o unică alegere: să pieri ori — să fii *absurd de rațional*...

464

AMURGUL IDOLILOR

Concepția despre morală a filozofilor greci de la Platon încoace e condiționată patologic; la

fel și prețuirea pe care o acordă dialecticii. Rațiune - virtute = fericire înseamnă doar atât: că Socrate trebuie imitat și că împotriva dorințelor obscure trebuie permanent întreținută *lumina de zi* — lumina de zi a rațiunii. Trebuie să fii deștept, clar, lucid cu orice preț: orice fel de cedare în fața instinctelor, a inconștientului, te duce în jos...

11

Am dat de înțeles prin ce fascina Socrate: părea să fie un medic, un mîntuitor. Mai e nevoie să arăt și eroarea existentă în credința sa în „raționalitate cu orice preț”? — E o autoamăgire din partea filozofilor și a moraliștilor să se și desprindă din decadence în virtutea faptului că se războiesc cu ea. Desprinderea nu le stă în puteri: ceea ce ei aleg ca mijloc, ca salvare, nu e, la rîndul său, decît iarăși doar o expresie a acestei *decadence* — ei îi *modifică* expresia, pe ea însă n-o înlătură. Socrate a fost o neînțelegere; *întreaga morală a îndreptării, cea creștină și ea. ajost o neînțelegere...* Lumina de zi cea mai crudă, raționalitatea cu orice preț, viața la modul lucid, rece, prevăzător, conștient, fără instinct, împotrivindu-se instinctelor, toate acestea la rîndul lor nu erau decît o boală, o altă boală — și nicidecum o reîntoarcere la „virtute”, la „sănătate”, la fericire... *A trebui să combați instinctele — aceasta-i formula pentru decadence: cît timp viața e în creștere, fericirea echivalează cu instinctul.*

12

Oare el, cel mai deștept dintre toți amăgitorii de sine, să mai fi înțeles și asta? Asta să-și fi spus la urmă, cu *înțelepciunea* curajului său de a muri?... Socrate vroia să moară: nu Atena, el însuși și-a dat paharul cu otrava, el a silit Atena la aceasta... „Socrate nu-i un doctor, a spus încetșor către sine: doar moar-tea-i doctor aici... Socrate însuși n-a fost decît mult timp bolnav...”

„RAȚIUNEA” ÎN FILOZOFIE

c

t

Mă-ntrebați despre toate cîte pot fi idiosincrazie la filozofi? ... De exemplu lipsa lor de simț istoric, ura împotriva ideii însăși de devenire, egiptianismul lor. Ei socotesc că acordă unei probleme *considerație* dacă o dezistoricizează, sub specie aeterni —, dacă o transformă în mumie. Tot ce-au mînuit filozofii de milenii încoace n-au fost decît concepte mumificate; nimic real n-a ieșit viu din mîinile lor. Eiucid, împăiază atunci cînd adoră, acești domni Idolatri ai conceptelor — ajung un pericol pentru viața a tot ce există, atunci cînd adoră. Moartea, prefacerea, vîrsta deopotrivă ca zămislire și creștere pentru ei reprezintă contraargumente — ba chiar infirmări. Ceea ce este nu *devine*; ceea ce devine nu *este*... Cu toții cred acum, cu disperare chiar, în ceea ce ființează. Dar neputînd ajunge în posesia sa, caută motivele pentru care sînt refuzați. „Trebuie ca la mijloc să fie o amăgire, o înșelăciune, de vreme ce nu percepem ceea ce ființează: unde se ascunde înșelătorul?” — „L-am prins, țipă în culmea fericirii, e senzualitatea! Simțurile astea, *care în general sînt atît de imorale*, ele ne înșală cu privire la *adevărata* lume. Morala: să te eliberezi de amăgirea simțurilor, de fenomenul devenirii, de istorie, de minciună — istoria nu-i altceva decît credința în simțuri, credința în minciună. Morala: să respingi tot ce dă crezare simțurilor, să respingi tot restul omenirii: nu-i decît «vulg». Să fii filozof, să fii mumie, să redai monotono-teismul prin-tr-o mimică de cioclu! — Și mai ales, în lături cu *trupul* — această jalnică idee fixe a simțurilor! — atinsă de

466

AMURGUL IDOLILOR

toate defectele existente de logică, infirmată, ba mai mult, imposibilă chiar dacă trupul e îndeajuns de obraznic pentru a se manifesta ca real!” ...

Cu înaltă considerație rețin numele lui *Heraclit*. Dacă obștea celorlalți filozofi respingea mărturia simțurilor pentru că acestea înfățișau varietatea și schimbarea, el respingea mărturia lor, pentru că înfățișau lucrurile ca și cum ar dispune de durată și unitate. Heraclit era și el

nedrept cu simțurile. Acestea nu mint nici după cum cred eleații, nici după cum o credea el — nu mint în nici un fel. *Ce facem* cu mărturia lor, asta abia introduce minciuna, de exemplu minciuna unității, minciuna concreteței!, a substanței, a duratei... „Rațiunea” e cauza pentru care falsificăm mărturia simțurilor. În măsura în care simțurile arată devenirea, trecerea, schimbarea, ele nu mint... Dar Heraclit va avea de-a pururi dreptate cu faptul că ființa e o ficțiune goală. Lumea „aparentă” e unica: lumea „adevărată” nu-i decît un *adaos mincinos*... Și ce fine instrumente de observare avem în simțurile noastre! Nasul ăsta de exemplu, despre care încă nici un filozof n-a vorbit cu respect și recunoștință, pînă una-alta e chiar instrumentul cel mai sensibil de care dispunem: capabil să constate pînă și diferențe minimale de mișcare pe care nici chiar spectroscopul nu le constată. Posedăm astăzi știință exact în măsura în care ne-am decis să *acceptăm* mărturia simțurilor —, în măsura în care am învățat încă să le mai ascuțim, să le înarmăm, să le gîndim pînă la capăt. Restul e un avorton și ceva ce nu-i încă știință: vreau să zic metafizică, teologie, psihologie, teorie a cunoașterii. *Sau* știință a formalului, teorie a semnelor: precum logica și acea logică aplicată, matematica. În ele realitatea nici nu apare, nici măcar ca problemă; la fel de puțin

„RAȚIUNEA” ÎN FILOZOFIE

467

ca și întrebarea, ce valoare are în general o atare convenție de semne cum este logica. *Cealaltă* idiosincrasie a filozofilor nu-i mal puțin periculoasă; ea constă în a confunda lucrurile ultime cu cele dintîi. Ceea ce vine la urmă — din păcate, căci nici n-ar trebui să vină! — „noțiunile cele mai înalte”, adică noțiunile cele mai generale, mai goale, cel din urmă fum al realității în evaporare, ei le așază la început, *ca* început. Asta nu-l iarăși decît o expresie a felului lor de a venera: nu e *voie* ca lucrurile superioare să se dezvolte din cele inferioare, nu e *voie* în general ca ele să se fi *dezvoltat*... Morala: tot ce-i de prim rang trebuie să fie cauza sui. Proveniența din altceva e considerată ca fiind un con-traargument, o contestare a valorii. Toate valorile supreme sînt de prim rang, toate noțiunile supreme, ceea ce ființează, absolutul, binele, adevărul, desăvîrșirea — toate acestea nu-i cu putință să fi devenit, prin urmare *trebuie* ca ele să fie cauza sui. Toate acestea nu pot însă fi nici neasemenea între ele, nu pot fi în contradicție cu ele însele... Cu asta ei au ajuns la stupefianta noțiune de „Dumnezeu”... Lucrurile cele mai de la urmă, mal subțiate, mal vide sînt așezate la început, drept cauză în sine, drept ens realissimum... Și omenirea care a luat în serios suferințele cerebrale ale unor fantaști bolnavi! — Și a plătit-o scump!...

În replică, să arătăm în sfârșit modul deosebit în care privim noi (spun „noi” din politețe...) problema erorii și a aparenței. Altădată, transformarea, schimbarea, devenirea în general era luată drept dovadă a aparenței, drept semn că aici trebuie să existe ceva ce ne induce în eroare. Exact în măsura în care prejudecata rațiunii ne forțează să introducem unitatea, identitatea, durata, substanța, cauza, concretețea, ființa, azi ne vedem dimpotrivă întrucîtva implicați în eroare,

468

AMURGUL IDOLILOR

„RAȚIUNEA” ÎN FILOZOFIE

469

constrînși la eroare; orl_cît de siguri am fi în sinea noastră, pe baza unei reverificări riguroase, că într-a-devăr eroarea aici se află. În această privință lucrurile nu stau altfel decît cu mersul marilor astre: în cazul lor eroarea are drept avocat statornic ochiul nostru, iar aici, *limba* noastră. Sub aspectul apariției ei, limba aparține de perioada celei mal rudimentare forme de psihologie: pătrundem într-un fetișism primar în cazul în care conștientizăm premisele fundamentale ale metafizicii limbii, în traducere: ale *rațiunii*. Acest fetișism vede pretutindeni făptuitori și făptuire: crede în voință ca fiind cauza cu adevărat; crede în „eu”, în eul ca ființă, în eul ca substanță, și *proiectează* credința în substanța eului asupra tuturor lucrurilor — abia prin asta *crează* noțiunea de „lucru”... Ființa e pretutindeni introdusă mental, *strecurată* drept

cauză; din conceperea „eului” rezultă abia, în mod deductiv, noțiunea de „ființă”. La început se află acea mare fatalitate constând în eroarea că voința e ceva ce exercită un *efect* — că voința e o *putință*... Știm astăzi că nu-l decît o vorbă... Cu mult mal tîrziu, într-o lume de mii de ori mal luminată, filozofii au devenit conștienți cu surprindere de *siguranța*, de *certitudinea* subiectivă în mînuirea categoriilor rațiunii: ei au tras concluzia că acestea n-ar putea proveni din empirism — că doar întregul empirism e în contradicție cu ele. *Așadar de unde provin?* - Atît în India, cît și în Grecia, a fost comisă aceeași greșeală: „Noi trebuie să mai fi locuit cîndva într-o lume superioară” (în loc să zică: *întruna cu mult inferioară* — ceea ce ar fi fost adevărul!), „trebuie să fi fost divini *fiindcă* dispunem de rațiune!”... într-adevăr, nimic n-a fost pînă acum de o putere de convingere mal naivă decît eroarea despre ființă, așa cum a fost ea formulată de exemplu de eleați: doar are de partea ei fiecare cuvînt, fiecare propoziție pe care-o rostim! — Pînă și adversarii eleaților s-au lăsat seduși de noțiunea lor de ființă: Democrit printre alții, atunci cînd a născocit *atomul* său... „Rațiunea” în limbă: ce muiere bătrînă și vicleană! Mă tem că nu scăpăm de Dumnezeu pentru că încă mal credem în gramatică...

6

Lumea îmi va fi recunoscătoare dacă voi comprima o atît de esențială, de nouă percepție a lucrurilor în patru teze: ușurez prin aceasta înțelegerea, provoc prin aceasta contrazicerea. *Prima teză.* Temeiurile pentru care „această” lume a fost calificată drept aparentă, dimpotrivă îi întemeiază realitatea — o *altă* realitate e absolut nedemonstrabilă.

A doua teză. Caracteristicile atribuite „ființei adevărate” a lucrurilor sînt caracteristicile neființei, ale *neantului* — „lumea adevărată” a fost construită prin opoziție cu lumea reală: o lume aparentă în fapt, în măsura în care e doar o iluzie *moral-optică*.

A treia teză. A fabula despre o „altă” lume decît aceasta nu are absolut nici un sens, admițînd că nu sîntem stăpîniți de un instinct al denigrării, al minimalizării, al suspectării vieții: în cazul din urmă ne *răzbunăm* pe viață prin fantasmagoria unei „alte” vieți, mai „bune”.

A patra teză. A separa lumea într-una „adevărată” și una „aparentă”, fie în felul creștinismului, fie în felul lui Kant (a unul creștin *șiret* în cele din urmă) nu-i decît o Idee sugerată de decadence — un simptom al vieții în *declin*... Faptul că artistul pune aparența mal presus de realitate nu reprezintă un contraargument adus acestei teze. Căci „aparența” înseamnă aici realitatea *încă o dată*, atîta doar că selectată, potențată, corectată... Artistul tragic *nu* e un pesimist — tocmai că spune „da” la tot ce-i îndoielnic și terifiant chiar; el e *dionisiac*...

L

CUM A AJUNS ÎN SFÎRȘIT „LUMEA ADEVĂRATĂ” O FABULĂ

Istoria unei erori

1. Lumea adevărată, accesibilă celui înțelept, celui evlavios, celui virtuos — el trăiește în ea, *el este ea*.

(Cea mai veche formă a ideii, relativ înțeleaptă, simplă, convingătoare. Parafrazare a propoziției: „Eu, Platon, *sînt* adevărul”.)

2. Lumea adevărată, inaccesibilă în imediat dar promisă celui înțelept, celui evlavios, celui virtuos („celui păcătos care ispășește”).

(Progresarea ideii: ea devine mai rafinată, mai gingașă, mai insesizabilă — *devine femeie*, devine creștină...)

3. Lumea adevărată, inaccesibilă, nedemonstrabilă, de nepromis, dar chiar numai închipuită fiind — o mîn-gîiere, o îndatorire, un imperativ.

(Vechiul soare, în fond, dar răzbătînd prin ceață și scepticism; ideea ajunsă sublimă, palidă, nordică, konigsbergiană.)

4. Lumea adevărată — inaccesibilă? Oricum, neatinsă. Și neatinsă fiind, e și *necunoscută*. Prin urmare nici mîngîietoare, nici mîntuitoare, nici implicînd o îndatorire: la ce îndatorire ne-ar putea supune ceva necunoscut?...

(Zori cenușii. Cel dintîi căscat al rațiunii. Cîntatul de cocoș al pozitivismului.)

5. Lumea „adevărată” — o idee ce nu mai e de nici un folos, nemaiavînd nici măcar caracterul unei îndatoriri —, o idee ajunsă nefolositoare, superfluă, *prin urmare* o idee infirmată: hai să lichidăm cu ea!

CUM A AJUNS JJUMEA ADEVĂRATĂ" O FABULĂ 471

(S-a făcut ziuă; micul dejun; bon sens și vioioșie au revenit; roșeața de rușine a lui Platon; lărmu-ială îndrăcită a tuturor liber-cugetătorilor.) 6. Lumea adevărată am lichidat-o: Ce lume a mai rămas? Cea aparentă, poate?... Dar nu! *Odată cu lumea adevărată am lichidat-o și pe cea aparentă*]

(Amiază; momentul celei mai scurte umbre; sfîrșitul celei mai lungi erori; punct culminant al omenirii; INCIPFr ZARATHUSTRA.)

MORALA CA ANTI-NATURĂ

Toate pasiunile își au un timp cînd nu sînt decît funeste, cînd, cu greutatea prostiei, își trag victima la fund — și un altul de mai tîrziu, de mult mai tîrziu, cînd se mariază cu spiritul, se „spiritualizează”. Odinioară, din cauza prostiei cuprinsă în pasiune se purta război împotriva pasiunii însăși: se făcuse legămîntul să fie nimicită — toate lighioanele morale din vechime sînt unanim de acord că „ii faut tuer les passions”. Cea mai faimoasă formulă în acest sens se găsește în Noul Testament, în acea Predică de pe munte în care, în treacăt fie spus, lucrurile nu sînt cîtuși de puțin privite *de la înălțime*. Se spune aici, de exemplu aplicat la sexualitate, că „dacă ochiul tău te face să cazi în păcat, scoate-l”: din fericire nici un creștin nu se ia după această prescripție. A *nimici* pasiunile și poftele doar pentru a preveni prostia lor și urmările neplăcute ale prostiei ni se pare astăzi a fi în sine doar o formă acută de prostie. Nu-i mai admirăm pe dentiștii care *scot* dinții pentru ca să nu mai doară... E cît de cît echitabil să recunoaștem pe de altă parte că pe terenul pe care s-a dezvoltat creștinismul noțiunea de „*spiritualizare* a pasiunii” nici nu putea fi concepută. Biserica din început lupta doar, după cum se știe, *contra* celor „inteligenți” în beneficiul celor „săraci cu duhul”: Cum neam putea aștepta din partea ei la un război inteligent împotriva pasiunii? — Biserica combate pasiunea prin extirpare în toate sensurile: practica ei, „terapia” ei e *castrarea*. Ea nu întrebă niciodată: „Cum poate fi spiritualizată, înfrumusețată, îndumnezeită o poftă?” —

MORALA CA ANTI-NATURĂ

473

ea a pus dintotdeauna accentul disciplinei pe eradicare (a senzualității, a mîndriei, a setei de putere, setei de cîștig, setei de răzbunare). — Dar a ataca pasiunile la rădăcină înseamnă a ataca viața la rădăcină: practica bisericii e *ostilă viepi*...

Același mijloc: castrare, eradicare, e ales instinctiv în lupta cu o poftă de către cei prea lipsiți de voință, prea degenerați pentru a-și putea impune o măsură în aceasta: de acele naturi avînd nevoie de o trappe, metaforic vorbind (și nemetaforic), de o irevocabilă declarație oarecare de dușmănie, de o *prăpastie* între ei și pasiune. Mijloacele radicale le sînt indispensabile doar degenerațiilor; slăbiciunea voinței, mai precis incapacitatea de a *nu* reacționa la un stimul, nu e ea însăși decît o altă formă de degenerare. Dușmănia radicală, dușmănia de moarte împotriva senzualității rămîne un simptom ce dă de gîndit: sînt îndreptățite bănuielile cu privire la starea

generală a unui individ pînă într-atît de excesiv. — De altfel, acea dușmănie, acea ură abia atunci își atinge culmea, cînd astfel de naturi nu mai au suficientă tărie nici chiar pentru o cură radicală, pentru lepădarea de „satana” lor. Să aruncăm o privire peste întreaga istorie a preoților și filozofilor, adăugînd-o și pe a artiștilor: lucrurile cele mai otrăvite *nu* de impotenți au fost spuse, și *nici* de asceți, ci de asceții irealizabili, de cei cărora le-ar fi fost necesar să fie asceți...

Spiritualizarea senzualității se numește *iubire*: ea este o mare victorie asupra creștinismului. Un alt triumf îl reprezintă pentru noi spiritualizarea *dușmăniei*. Ea consta în a înțelege în profunzime valoarea faptului de a avea dușmani: pe scurt, în a face și a conchide invers de cum s-a făcut și conchis odinioară. Biserica a vrut dintotdeauna nimicirea dușmanilor ei: noi, noi imoralității și anticriștii, vedem avantajul nos-

474

AMURGUL IDOLILOR

tru în faptul că biserica există... Și în domeniul politicului dușmănia a devenit acum mai spiritualizată — cu mult mai înțeleaptă, mai reflexivă, mai *cruțătoare*. Aproape orice partid își înțelege interesul autoconservării constînd în aceea că partidul advers nu trebuie să-și piardă puterile; același lucru e valabil și în ce privește marea politică. O nouă înfăptuire îndeosebi, spre exemplu noul Imperiu, are mai mare nevoie de dușmani decît de prieteni: abia în antagonism se simte necesar, abia în antagonism *devine* necesar... Nu altfel ne comportăm în fața „dușmanului lăuntric”: și aici noi am spiritualizat dușmănia, și aici i-am priceput *valoarea*. Omul e *fecund* numai cu prețul de a fi bogat în contrarii; se păstrează *tînăr* cu condiția ca sufletul să nu i se lenevească, să nu tînjească după pace... Nimic nu ne-a devenit mai străin decît acel deziderat de odinioară, cel cu privire la „pacea sufletului”, dezideratul *creștin*; nimic nu ne stîrnește mai puțin invidia decît vaca de muls a moralei și fericirea bucălată a unui cuget împăcat. Ai renunțat la *marea* viață dacă renunți la război... în multe cazuri, firește, „pacea sufletului” nu e decît o neînțelegere — e *altceva*, atîta doar că neștiind să-și spună mai cinstit pe nume. Fără ocolișuri și prejudecăți, cîteva cazuri. „Pacea sufletului” poate fi de exemplu iradierea blîndă a unei animalități îmbelșugate în sfera moralului (sau religiosului). Sau începutul oboselii, cea dintîi umbră aruncată de amurg, de orișice amurg. Sau un semn că aerul e umed, că se-apropie vînturi dinspre Sud. Sau, contrar celor știute, recunoștința resimțită pentru o bună digestie (uneori numită „iubire de oameni”). Sau felul de a se astîmpăra al convalescentului ce dă din nou de gustul tuturor lucrurilor și care așteaptă... Sau starea ur-mînd satisfacerii intense a pasiunii noastre dominante, senzația de mulțumire a unei singulare sațietăți. Sau slăbiciunea senilă a voinței noastre, a dorințelor, a viciilor noastre. Sau lenevia pe care vanitatea a convins-o să se împoțoneze moralmente. Sau instalarea

MORALA CA ANTI-NATURĂ

475

unei certitudini, fie ea și îngrozitoare, după o îndelungă stare de încordare și torturare prin Incertitudine. Sau expresia maturității și măiestriei în toiu facerii, al făptuirii, al săvîrșirii, al vrerii, calma respirare, „libertatea voinței” *dobîndită*... *Amurgul idolilor*: cine știe?, poate că tot numai un soi de „pace a sufletului” ...

Formulez un principiu. Orice naturalism în morală, adică orice morală *sănătoasă*, se află sub guvernarea unui instinct al vieții — un imperativ oarecare al vieții se împlinește printr-un anumit canon al unui „trebuie să” și „nu trebuie să”, o oarecare piedică și adversitate pe drumul vieții e astfel înlăturată. Morala *anti-natu-rală*, adică aproape orice morală învățată, venerată și predicată pînă acum, dimpotrivă se întoarce *contra* instinctelor vieții — ea este o *condamnare* cînd ascunsă, cînd fățișă și neobrăzată a acestor instincte. Spunînd: „Dumnezeu inima ți-o cercetează”, ea respinge dorințele cele mai de jos și cele mai înalte ale vieții și-1 ia pe Dumnezeu drept *dușmanul vieții*... Sfîntul plăcut lui Dumnezeu e castratul ideal... Viața sîrșește acolo unde *începe* „împărăția Domnului”...

Admițînd că s-a priceput blestemăția unei astfel de împotriviri în fața vieții, după cum a ajuns

ea aproape sacrosanctă în morala creștină, atunci s-a priceput totodată, din fericire, și altceva: inutilitatea, părelnicia, absurdul, *minciuna* unei astfel de împotriviri. O condamnare a vieții venind din partea celui în viață pînă la urmă tot nu rămîne decît simptomul unui anumit mod de viață: problema, dacă pe drept sau pe nedrept, nici n-a fost adusă în discuție prin aceasta. Ar trebui să te situezi pe o poziție în *afara* vieții, iar pe de altă parte s-o cunoști la fel de bine ca unul, ca mulți, ca toți cei care au trăit-o, pentru a putea fie și numai să

i
i
i

476

AMURGUL IDOLILOR

atingi în treacăt problema *valorii* vieții: motive îndeajuns pentru a pricepe că aceasta e o problemă ce ne e inaccesibilă. Dacă vorbim despre valori, o facem fiind inspirați de viață, dintr-o perspectivă a vieții: viața însăși ne obligă să statornicim valori; viața însăși evaluează prin noi, *dacă* statornicim valori... De aici rezultă că și acea *morală a anti-naturii* cel concepe pe Dumnezeu ca pe o noțiune contrară și o condamnare a vieții nu e decît o judecată de valoare a vieții — a *cărei* vieți?, a *cărui* mod de viață? Dar răspunsul l-am și dat: a vieții în declin, a vieții slăbite, istovite, condamnate. Morala, așa cum a fost înțeleasă pînă acum — așa cum a mai fost formulată la urmă de Schopen-hauer ca „negare a voinței de viață” — e însuși *instinctul de decadence* care face din sine un imperativ: ea spune: „*piei!*” — ea este verdictul unor condamnați...

Să mai luăm în considerare în cele din urmă ce naivitate e în general să spui: *Jir trebui* ca omul să fie așa și pe dincolo! Realitatea ne prezintă o încîntătoare bogăție de tipuri, abundența risipitoare a unor jocuri și alternanțe de forme: iar un oareșicare amărît de băgător de seamă moralist spune la asta: „Nu!, omul ar trebui să fie *altfel*?... Ba chiar și știe *cum* ar trebui să fie, mațe-friptele și fariseul; își zugrăvește chipul și pri-vindu-se, parcă aieva împelițat, zice: „ecce homo!”... Dar chiar dacă moralistul i se adresează doar cîte unuia în parte spunîndu-i: „Ar trebui ca tu să fii așa și pe dincolo!”, el tot nu-ncetează să se facă ridicol. Luat în parte, omul e o frîntură de fatum dinainte și dinapoi, o lege în plus, o necesitate în plus pentru tot ceea ce vine și va fi. A-i spune: „schimbă-te” înseamnă să ceri ca totul să se schimbe, ba încă și de-a-ndăratelea... Și-ntr-adevăr, au existat moraliști consecvenți care-l vroiau pe om altfel, și anume virtuos, care-l vroiau după chipul și asemănarea lor, anume ca fariseu: în scopul acesta ei *negau* lumea! Nu-i o sminteală mică

MORALA CA ANTI-NATURĂ

477

asta! Nu-i un soi modest de lipsă de modestie! în măsura în care morala *condamnă*, în sine, *nu* din considerente de prospecțiuni, retrospectivități, circumspecțiuni ale vieții, ea este o eroare specifică față de care nu trebuie avut milă, o *idiosincrasie a degenerațiilor* care a provocat pagube nespuse de mari!... Noi aștialaltți, noi imoralistii dimpotrivă ne-am deschis larg inima înțelegerii, perceperii, *aprobării* de tot felul. Nu negăm cu ușurință, ne facem un titlu de onoare din a fi *afirmativi*. Tot mai mult ni s-au deschis ochii în privința acelei economii ce încă mai are nevoie și știe să se folosească de tot ceea ce sfînta țicneală a preotului, a rațiunii *bolnave* din preot condamnă, în privința acelei economii în legea vieții, ce trage foloase pînă și de pe urma nesuferitei specii a fariseului, a sacerdotului, a virtuosului — *ce* foloase? — Dar noi înșine, noi imoralistii reprezentăm aici răspunsul...

CELE PATRU MARI ERORI

Eroarea confundării cauzei și consecinței. — Nu există eroare mai periculoasă decît aceea de a

confunda între ele consecința și cauza: eu o numesc pervertirea propriu-zisă a rațiunii. Totuși eroarea aceasta ține de cele mai vechi și mai noi obiceiuri ale omenirii: chiar și printre noi ea este sacrată, poartă numele de „religie”, „morală”. Orice principiu formulat de religie și morală o conține; preoții și legiuitorii moralei sînt autorii acelei pervertiri a rațiunii. — Iau un exemplu. Toată lumea cunoaște cartea faimosului Cornaro în care el recomandă dieta sa severă ca rețetă pentru o viață lungă și fericită — și virtuoașă, de asemenea. Puține cărți au fost atît de mult citite, încă și-acum ea se tipărește în Anglia anual în multe mii de exemplare. N-am nici o îndoială că vei găsi cu greu vreo altă carte (cu excepția Bibliei, pentru a fi drepti) care să fi pro vocat atîta prăpăd, să fi *scurtat* atîtea vieți ca această bazaconie bine intenționată. Motivul: confuzia între consecință și cauză. Italianul acesta de treabă vedea în dieta sa *cauza* lungii sale vieți: în timp ce condiția preliminară a unei vieți lungi, lentoarea extraordinară a metabolismului, consumul redus, a fost tocmai cauza dietei sale severe. Nu era liber să mănînce puțin *sau* mult, frugalitatea lui *nu* ținea de un „liber arbitru”: el se îmbolnăvea dacă mînca mai mult. Dar cine nu-i crap nu doar că face bine, ci are nevoie să mănînce *temeinic*. Un învățat din zilele *noastre*, la consumul său rapid de energie nervoasă, s-ar ruina cu acest regime al lui Cornaro. *Crede experta.*

CELE PATRU MARI ERORI

479

Formula cea mai generală care stă la baza oricărei religii și morale sună astfel: „Fă asta și aia, lasă asta și aia — așa vei ajunge fericit! în caz contrar...” Orice morală, orice religie *este* acest imperativ — îl numesc marele păcat originar al rațiunii, *nemuritoarea lipsă de răpune*. În gura mea acea formulă se transformă în reversul ei — un *prim* exemplu al „reconsiderării tuturor valorilor” întreprinsă de mine: un om reușit, un „fericit”, *trebuie* să facă anumite fapte și se ferește instinctiv de altele; el integrează ordinea pe care o reprezintă fiziologic în raporturile sale cu oameni și lucruri. Formulînd concis: virtutea lui e *consecința* fericirii lui... O viață lungă, o descendență numeroasă *nu* sînt răsplata virtuții, virtutea e mai degrabă ea însăși acea încetinire a metabolismului care, printre altele, aduce după sine și o viață lungă, o descendență numeroasă, pe scurt: *comarismul*. — Biserica și morala spun: „O seminție, un popor se prăpădește prin viciu și lux.” Rațiunea mea *restabilită* întrebă: Dacă un popor se prăpădește, dacă degenerează fiziologic, asta are drept *consecință* viciul și luxul (adică nevoia de excitații din ce în ce mai puternice și mai dese, după cum le cunoaște orice natură epuizată). Acest bărbat tînăr ajunge de timpuriu palid și ofilit. Prietenii lui spun: asta-i din pricina cutărei boli. Eu zic: faptul că s-a îmbolnăvit, că n-a rezistat bolii a fost de pe-acum consecința unei vieți sărăcite, a unei epuizări ereditare. Cititorul de ziare zice: partidul acesta se duce de rîpă cu o asemenea greșeală. Politica mea *superioară* spune: cu un partid care face asemenea greșeli, s-a isprăvit — nu mai are siguranța instinctului său. Orice greșeală în orice sens e o consecință a degenerării instinctului, a dezagregării voinței: aproape că prin asta se definește *răul* Tot *binele* e instinct — și prin urmare ușor, necesar, liber. Anevoința e un contraargument, *zeul* e tipic deosebit de erou (în limbajul meu: piciorul *ușor* ca prim atribut al divinității).

480

AMURGUL IDOLILOR

Eroarea unei false cauzalități. — Oamenii au crezut dintotdeauna că știu ce e o cauză: dar de unde neam dobîndit știința, mai precis, credința de a ști acest lucru? Din domeniul faimoaselor „realități lăuntrice”, dintre care pînă acum nici una nu sa dovedit a fi reală. Ne credeam pe noi înșine cauzali în actul voinței: gîndeam că aici cel puțin *surprinsesem asupra faptului* cauzalitatea. De asemenea nu ne îndoiam că toate an-tecedentia ale unui act, cauzele sale, trebuie căutate în conștiință și că se regăsesc aici, dacă le cauți — ca „motive”: căci altfel n-am fi fost liberi *de* al face, n-am fi fost răspunzători *pentru* el. În fine, cine ar fi contestat că un gînd e determinat? Că eul determină gîndul?... Dintre aceste trei „realități lăuntrice” prin care cauzalitatea părea a fi garantată, prima șl cea mai convingătoare e aceea a *voinței drept cauză*; conceperea unei conștiințe (a unui „spirit”) drept cauză și mai tîrziu și aceea a eului (a

„subiectului”) drept cauză au apărut ulterior, abia după ce a existat certitudinea cauzalității voinței, în mod *empiric*... între timp am chibzuit mai bine. Azi nu mai credem nimic din toate acestea. „Lumea lăuntrică” e plină de fantasmе și de lumini rătăcitoare: voința e una dintre ele. Voința nu mai pune nimic în mișcare, prin urmare nici nu mai explică nimic — doar însoțește unele procese, dar poate să și lipsească. Așa-numitul „motiv”: o altă eroare. Doar un fenomen de suprafață al conștiinței, un adaos al faptei, mai degrabă camuflând decît vădind antecedent-tia ale unei fapte. Ca să nu mai vorbim de *eu!* Acesta a ajuns o născocire, o ficțiune, un joc de cuvinte: a încetat cu totul să gîndească, să simtă și să vrea!... Ce rezultă de-aici? Nu există nici un fel de cauze spirituale! Sa dus naibii întreg pretinsul empirism în acest sens! *Asta rezultă de-ac!* — Iar noi care abuzasem grațios de acel „empirism”, care *creasem* drept urmare lumea ca lume a cauzelor, lume a voinței, lume a spiritelor. Aici a funcționat cea mai veche și mai du-

CELE PATRU MARI ERORI

481

rabilă psihologie, ea n-a făcut absolut nimic altceva: orice se-ntîmplă ea vedea o făptuire, în orice făptuire urmarea unei voințe, lumea devenise o multitudine de făptuitori, un făptuitor (un „subiect”) se afla îndărătul a orice se-ntîmplă. Omul a proiectat în afara sa cele trei „realități lăuntrice”, cele în care credea cu cea mai mare tărie, voința, spiritul, eul —, mai întîi a extras noțiunea de existență din cea de eu, a statornicit existența „lucrurilor” după reprezentarea, după înțelegerea sa a eului drept cauză. Ce-i de mirare că mai tîrziu a regăsit în lucruri mereu numai *ceea ce introdusese în ele?* — Lucrul însuși, fie spus încă o dată, noțiunea de lucru — doar un reflex al credinței în eul drept cauză... Și pînă și atomul dumneavoastră, domnii mei mecanicist! și fizicieni, cîtă eroare, cîtă psihologie rudimentară s-a mal păstrat rezidual în atomul dumneavoastră! — Ca să nu mai vorbim despre „lucrul în sine”, despre horrendum pudendum al metafizicienilor! Eroarea cu privire la spirit drept cauză — confundată cu realitatea! Și transformată în măsură a realității! Și numită *Dumnezeul Eroarea cauzelor imaginare*. — A pleca de la vis: unei anumite senzații, de exemplu ca urmare a unui bubuit de tun în depărtare, i se atribuie ulterior o cauză (adesea un foarte mic roman în care tocmai cel ce visează este eroul principal). între timp senzația persistă, într-un soi de rezonanță: stă oarecum în așteptare, pînă ce instinctul cauzal îi permite să treacă pe prim-plan —, de aci înainte nu ca hazard, ci ca „sens”. Bubuitul tunului apare de o manieră *cauzală*, aparent într-o inversare a timpului. Ceea ce e ulterior, motivația, se percepe la început, deseori cu sute de amănunte ce se succed cu iuțeala fulgerului, bubuitul abia *urmează*... Ce s-a întîmplat? Reprezentările *produse* de o anumită dispoziție au fost greșit înțelese ca fiind *cauza*, acesteia. — În fapt procedăm la fel și în stare de veghe. Major-

—
482

AMURGUL IDOLILOR

ritatea senzațiilor noastre comune — orice soi de inhibiție, presiune, tensiune, explozie în acțiunea și con-traacțiunea organelor, precum și în special starea lui nervus sympathicus — stimulează instinctul nostru cauzal: vrem să avem un *motiv* ca să ne simțim *într-un anume fel* —, să ne simțim rău ori să ne simțim bine. Nu ne e niciodată suficient să constatăm pur și simplu faptul *că* ne simțim într-un anume fel: acceptăm — *conștientizăm* — aceasta abia atunci cînd i-am dat un soi de motivare. — Amintirea care fără știința noastră intră în funcțiune într-un asemenea caz dă la iveală stări anterioare de aceeași natură, dimpreună cu interpretările cauzale ce s-au contopit cu ele — *nu* cauzalitatea lor. Firește, convingerea că reprezentările, fenomenele însoțitoare ale conștiinței ar fi fost cauzele este și ea scoasă la lumină de amintire. Astfel se naște o *obișnuință* cu o anumită interpretare a cauzelor, care în realitate frînează și chiar exclude o *cercetare* a cauzei.

Explicația psihologică în această privință. — A explica ceva necunoscut prin ceva cunoscut ne ușurează, ne liniștește, ne dă satisfacție și ne mai dă în afară de asta o senzație de putere.

împreună cu necunoscutul e dată și primejdia, neliniștea, grija —, primul instinct se orientează înspre *înlăturarea* acestor neplăcute stări. Cel dintâi principiu: o explicație oarecare e mai bună decât nici una. Dat fiind că în fond nu-i vorba decât de o dorință de debarasare de reprezentări apăsătoare, omul nu-i tocmai atent la mijloacele de debarasare folosite: Ideea cea dintâi prin care necunoscutul ni se dezvăluie ca fiind cunoscut e atât de agreabilă, încât e „socotită adevărată”. Dovada *plăcerii* (a „forței”) ca fiind criteriul adevărului. — Așadar instinctul cauzal e condiționat și provocat de senzația de teamă. Acel „de ce?” trebuie, dacă e cumva posibil, să ofere nu atât cauza de dragul ei propriu, cât mai degrabă un *soi de cauză* — o cauză care liniștește, eliberează, ușurează. Faptul că ceva *cunoscut*, trăit, înscris în amintire e statornic

CELE PATRU MARI ERORI

483

drept cauză este prima consecință a acestei nevoi. Ceea ce e nou, nemaitrăit, străin e exclus drept cauză. — Așadar se caută drept cauză nu doar un soi de explicații, ci un fel *selecționat* și *privilegiat* de explicații, acelea unde senzația de străin, nou, nemaitrăit a fost înlăturată cel mai rapid, cel mai frecvent —, explicațiile *cele mai banale*. — Urmarea: precumpănește din ce în ce mai mult un anumit mod de statornicire a cauzelor, se concentrează într-un sistem și în cele din urmă apare ca *dominant*, adică excluzând pur și simplu *alte* cauze. — Bancherul se gândește de îndată la „afacere”, creștinul la „păcat”, fata la dragostea ei.

întregul domeniu al moralei și religiei ține de această idee a cauzelor imaginare. —

„Explicarea” senzațiilor comune *dezagreabile*. Acestea sînt determinate de ființe vrăjmașe (spirite rele: cazul cel mai faimos — greșita înțelegere a istericelor ca fiind vrăjitoare). Ele sînt determinate de acțiuni ce nu pot fi aprobate (sentimentul „păcatului”, al „păcătoșeniei”, atribuit unei senzații fiziologice neplăcute — se găsesc întotdeauna motive să fii nemulțumit de tine însuși). Ele sînt determinate — ca pedepse, ca plată pentru ceva ce n-ar fi trebuit să facem, ce n-ar fi trebuit să *Jun* (idee generalizată de Schopenhauer în mod prezumțios într-o frază în care morala apare drept ceea ce este, drept adevărata otrăvitoare și calomniatoare a vieții: „orice mare durere, fie trupească, fie spirituală, exprimă ceea ce merităm: căci n-ar putea veni peste noi dacă n-am merita-o”.) (*Lumea ca voință și reprezentare*, II, 666) Ele sînt determinate ca urmări ale unor acțiuni nehibzuite ce sfîrșesc rău (stabilit fiind că afectele, simțurile sînt *cauza*, sînt „vinovate de”; interpretîndu-se stările de criză fiziologică cu ajutorul *altor* stări de criză, ca fiind „meritate”). — „Explicarea” senzațiilor comune *agreabile*.

Acestea sînt determinate de încrederea în Dumnezeu. Ele sînt determinate de conștiința

484

AMURGUL IDOLILOR

faptelor bune (așa-numită „conștiință curată”, o stare fiziologică ce seamănă uneori pînă la confundare cu o bună digestie). Ele sînt determinate de sfîrșitul norocos al unor întreprinderi (o naivă concluzie eronată: sfîrșitul norocos al unei întreprinderi nu-i procură cîtușl de puțin senzații comune agreabile unui ipohondru sau unui Pascal). Ele sînt determinate de credință, iubire, nădejde — virtuțile creștine. — în realitate toate aceste pretinse explicații sînt stări *consecutive*, și asemenea unor traduceri de senzații de plăcere ori neplăcere într-un dialect fals: te afli în dispoziția de a nădăjdui *pentru că* senzația fiziologică de bază e din nou puternică și bogată; te încrezi în Dumnezeu *peri tru că* senzația de plinătate și putere îți oferă liniște. — Morala și religia aparțin întru totul de *psihologia erorii*: în flecare caz luat în parte se confundă cauza și efectul; ori se confundă adevărul cu efectul a ceea ce se *crede* a fi adevărat; ori se confundă o stare a conștiinței cu cauzalitatea acestei stări.

Eroarea în privința liberului arbitru. — Azi nu mai cunoaștem milă față de noțiunea de „liber arbitru”: știm prea bine ce-i aceasta — tertipul teologic cel mai dubios din cîte există, în scopul de a face ca omenirea să devină „responsabilă” în sensul ei, adică *de a o face dependentă de sine...* Prezintă aici doar psihologia a tot ce înseamnă „a face răspunzător”. — Pretutindeni unde se caută responsabilități, instinctul *dorinței de a pedepsi și judeca* e cel ce

obișnuiește să caute. Devenirea a fost despuată de nevinovăție din momentul în care o existență „așa și pe dincolo” oarecare e redusă la voință, la intenții, la acte de responsabilitate: teoria voinței a fost născocită în mod esențial în scopul pedepsei, adică a *dorinței de a învinovăți*. Toată vechea psihologie, psihologia voinței își are premisa în faptul că inițiatorii ei, preoții aflați în fruntea vechilor comunități, vroiau să-și creeze un *drept* de a da pedepse -

CELE PATRU MARI ERORI

485

ori să-i creeze lui Dumnezeu dreptul s-o facă... Oamenii erau concepuți ca fiind „liberi”, pentru a putea fi judecați, pedepsiți — pentru a putea să se facă *vinovați* prin urmare *trebuia* ca orice faptă să fie considerată ca voltă, originea oricărei fapte ca aflându-se în conștiință (transformând astfel *cea mai sistematică* falsificare în psihologice în principiu al psihologiei însăși...). Azi, când ne-am încadrat în mișcarea *inversă*, când noi imoralistii, în special, căutăm din răspuțeri să îndepărtăm din lume noțiunea de vină și noțiunea de pedeapsă și să curățăm de ele psihologia, istoria, natura, instituțiile și sancțiunile sociale, pentru noi nu există o vrăjmășie mai radicală decât cea a teologilor care continuă să infesteze nevinovăția devenirii cu noțiunea de „ordine morală a lumii” — prin „pedeapsă” și „vină”. Creștinismul e o metafizică de gîde...

Care poate fi unica *noastră* învățătură de-alci? — Că nimeni nu-i *dă* omului însușirile sale, nici Dumnezeu, nici societatea, nici părinții și strămoșii, nici *el însuși* (nonsensul ideii respinse aici la urmă a fost teoretizat ca „libertate Inteligibilă” de Kant, poate încă și de Platon). *Nimeni* nu-i răspunzător pentru faptul că în general există, că de felul său e așa și pe dincolo, că se află în anume împrejurări, într-un anume mediu. Fatalitatea existenței sale nu poate fi desprinsă de fatalitatea a tot ce a fost și va fi. El *nu* este consecința unei intenții ale sale proprii, a unei voințe, a unui scop, cu el nu se întreprinde încercarea de a atinge un „Ideal de umanitate” sau un „ideal de fericire” sau un „ideal de moralitate” — e absurd să vrei săi *lepezi* ființa în seama vreunul scop oarecare. Noțiunea de „scop” *noi* am Inventat-o: în realitate scopul *lipsește*... Ești necesar, ești un crîmpei de fatalitate, ții de întreg, *exiști* în întreg — nu există nimic ce-ar putea fi judecat, măsurat comparat, condamnat de ființa noastră, căci asta ar însemna să judeci, să masori, să compari, să

486

AMURGUL IDOLILOR

condamni întregul... *Dar nu există nimic în afara întregului!* — Că nimeni nu mai e făcut răspunzător, că nu e permis să reduci felul flintei la o *causa prima*, că lumea nu formează o unitate nici în calitate de conștiință, nici ca „spirit”, *asta abia înseamnă marea eliberare* — abia prin aceasta e restabilită nevinovăția devenirii... Noțiunea de „Dumnezeu” a constituit pînă acum cea mai mare *obiecție* adusă împotriva existenței... îl negăm pe Dumnezeu, negăm responsabilitatea în Dumnezeu: abia *prin asta* mîntuim lumea.

„AMELIORATORII” OMENIRII

E cunoscută cerința pe care o adresez filozofului de a se situa *dincolo* de bine și de rău —, de a avea iluzia judecății morale *sub* el. Această cerință rezultă dintr-o percepere a lucrurilor formulată pentru întâia oară de mine: *că nu există nici un fel de fapte morale*. Judecata morală are în comun cu cea religioasă credința în realități ce nu există. Morala nu-i decât o tălmăcire a

anumitor fenomene, mai precis o răstălmăcire. Judecata morală, ca și cea religioasă, ține de o treaptă a ignoranței de unde mai lipsește încă pînă și noțiunea de real, distincția dintre real și imaginar: astfel încît pe o asemenea treaptă „adevărul” nu desemnează decît lucruri pe care astăzi le numim „închipuiri”. În acest sens judecata morală nu trebuie niciodată luată literal: ca atare conține întotdeauna numai nonsens. Dar rămîne de neprețuit ca *semiotică*: ea dezvăluie, cel puțin pentru inițiat, cele mai valoroase realități despre culturi și interiorități ce nu știau îndeajuns pentru a se „înțelege” pe sine. Morala nu-i decît vorbire prin semne, doar simptomatologie: trebuie să știi dinainte *despre ce* e vorba, pentru a trage foloase de pe urma ei.

2

Un prim exemplu și cu totul preliminar. Din toate timpurile sa dorit „ameliorarea” oamenilor: asta mai ales se numea morală. Dar în același cuvînt se ascund cele mai felurite tendințe. Atît *domesticirea* bestiei din om cît și *creșterea* unei anume specii de om sa numit „ameliorare”: abia acești termeni zoologici exprimă niș-

488

AMURGUL IDOLILOR

te realități —, realități, firește, de care „amelioratorul” tipic, preotul, nu știe nimic, nu *vrea* să știe nimic... A numi domesticirea unui animal „ameliorare” sună în urechile noastre aproape ca o glumă. Cine știe ce se petrece în menajerii se îndoiește de faptul că aici bestia e „ameliorată”. E slăbită, e făcută să fie mai puțin dăunătoare, se transformă prin afectul depresiv al fricii, prin suferință, prin răni, prin foame într-o bestie *bolnăvicioasă*. Nu altfel stau lucrurile cu omul domesticit, pe care preotul l-a „ameliorat”. În Evul Mediu timpuriu cînd în ti-adevăr biserica era mai ales o menajerie, se vîneau pretutindeni exemplarele frumoase ale „bestiei blonde” — erau „ameliorați” spre exemplu germanii de neam ales. Dar cum arăta mai apoi un astfel de german „ameliorat”, sedus pentru a intra la o mînăstire? Ca o caricatură de om, ca un avorton: devenise un „păcătos”, se afla vîrît în cușcă, fusese închis între noțiuni care de care mai îngrozitoare... Aici zăcea acum, bolnav, jalnic, plin de răutate împotriva lui însuși: plin de ură împotriva instinctelor vitale, plin de suspiciune împotriva a tot ce încă mai era puternic și fericit. Pe scurt, un „creștin”... Fiziologic spus: în lupta cu bestia, a o îmbolnăvi *poate* fi unicul mijloc s-o lipsești de vlagă. Biserica a înțeles acest lucru: a *corupt* omul, l-a slăbit — dar a avut pretenția că l-a „ameliorat”...

Să luăm celălalt caz al așa-zisei morale, cazul *creșterii* unei anumite rase și specii. Cel mai formidabil exemplu în acest sens îl oferă morala indiană, sancționată ca „lege a lui Mănu” și transformată în religie. Aici se pune problema de a crește nu mai puțin de patru rase deodată: una preoțească, una războinică, una de neguțători și plugari, în sfîrșit una de servi, sudra. În mod vădit aici nu ne mai aflăm printre îm-blînzitori de animale: o specie de om de sute de ori mai blîndă și mai rațională e premisa fie și numai a

„AMELIORATORII OMENIRII

489

conceperii planului unei astfel de creșteri. Respiri ușurat pătrunzînd din atmosfera creștină de boală și carceră în această lume mai sănătoasă, mai înaltă, mai *vastă*. Ce jalnic e Noul Testament față de Mănu, cît de urit miroase! — Dar și în cazul acestei forme de organizare a fost necesar ca ea să fie *însălmătoare* — de data asta nu în luptă cu bestia, ci cu ideea *ei* antitetică, omul-fără-rasă, omul-talmeș-balmeș, cian-dala. Și din nou ea na dispus de un alt mijloc de a-l face inofensiv, de a-l slăbi, decît de acela de a-l *îmbolnăvi* — era lupta cu „numărul mare”. Poate că nu există nimic care să contrazică mai mult simțirea noastră decît *aceste* măsuri de protecție ale moralei indiene. Al treilea edict de exemplu (*Avadana-Sastra I*), acela „privitor la legumele spurcate”, stabilește ca singura hrană permisă pentru ciandala să fie usturoiul și ceapa, ținînd seama de faptul că Scrierea sfîntă interzice să li se dea grîne ori roade purtătoare de grăunțe, sau *apă* sau foc. Același edict statornicește că apa de care au nevoie nu-i îngăduit să fie luată nici din rîuri, nici de la izvoare, nici din iazuri, ci numai din

locurile de acces la mlaștini și din adânciturile lăsate de etichetele animalelor. De asemenea le e interzis să-și spele rufăria și *să se spele pe sine*, deoarece apa ce le-a fost lăsată din milă nu-i îngăduie să fie folosită decât pentru potolirea setei. În sfârșit, o interdicție în ce le privește pe femeile sudra de a ajuta femeile ciandala la naștere, de asemenea încă una pentru cele din urmă de a se *ajuta între ele când nasc...* — Succesul unei astfel de poliții sanitare nu a întârziat să se arate: molime ucigătoare, boli venerice oribile și iarăși, drept urmare, „legea cuțitului” stabilind tăierea împrejur la copiii de sex masculin, îndepărtarea labiilor mici la cei de sex feminin. — Mânu însuși spune: „ciandala sînt rodul preacurviei, incestului și crimei (asta fiind urmarea necesară a noțiunii de creștere). Drept straiete să le slujească doar zdrențele de pe morți, drept vase din care mîncîncă, oale sparte, drept podoabe - fierul

490

AMURGUL IDOLILOR

vechi, la slujba divină să aibă parte doar de duhurile rele; să rățăcească dintr-un loc în altul fără să-și găsească liniștea. Le e oprit să scrie de la stînga la dreapta și să se folosească la scris de mîna dreaptă: folosirea mîinii drepte și a lui de-la-stînga-la-dreapta le sînt hărăzite numai celor *vfrtuoși*, oamenilor de rasă.”

Aceste prescripții sînt suficient de instructive: mai întîi, ele conțin umanitatea *ariană* în stare absolut pură, absolut naturală —, aflăm că noțiunea de „sînge pur” e contrariul unei noțiuni inofensive. Pe de altă parte, devine limpede *care* popor a perpetuat ura, ura de ciandala împotriva acestei „umanități”, unde s-a transformat ea în religie, în *geniu...* Din acest punct de vedere Evangheliile constituie un document de prim rang; și încă mai mult Cartea lui Enoh. — Creștinismul, avînd rădăcină evreiască și fiind inteligibil numai ca ceva crescut pe acest sol, reprezintă *curentul opus* în ce privește orice morală a crescătoriei, a rasei, a privilegiului: este religia *antiariană* par excellence: creștinismul — reconsiderarea tuturor valorilor ariene, triumful valorilor ciandala, evanghelia săracilor propovăduită omului de rînd, revolta universală a tot cei disprețuit, mizerabil, diform, defavorizat, împotriva „rasei” — nemuritoare ură de ciandala, ca *religie a iubirii...*

În privința mijloacelor de a se impune, morală de *crescătorie* și morală *domesticirii* sînt întru totul demne una de alta: putem considera ca pe un principiu suprem faptul că pentru a *săvîrși* morală trebuie să ai voința absolută de a face contrariul. Aceasta-i marea, *înfricoșătoare* problemă pe care am cercetat-o cel mai îndelung: psihologia „amelioratorilor” omenirii. Un fapt mărunț, și modest în fond, cel al așa-numitei *pia fraudă*, mi-a oferit primul acces la această problemă: *pia fraudă*,

„AMELIORATORII” OMENIRII

491

alodiul tuturor filozofilor și preoților care au „ameliorat” omenirea. Nici Mânu, nici Platon, nici Confucius, nici învățătorii evrei și creștini nu s-au îndoit vreodată de *dreptul* lor la minciună. Nu s-au îndoit nici de *cu totul alte drepturi...* Reducînd la o formulă, s-ar putea spune: *toate* mijloacele prin care pînă acum omenirea urma să fie transformată într-o omenire morală au fost *imorale* din temelii.

CE LE LIPSEȘTE GERMANILOR

493

CE LE LIPSEȘTE GERMANILOR

Printre germani azi nu-i suficient să ai spirit: mai trebuie să și faci uz de el, să ai *îndrăzneala s-ofaci...*

Poate că-i cunosc pe germani, poate că mi-e îngăduit să le spun eu însumi câteva adevăruri. Noua Germanie reprezintă;» un mare quantum de destoinicie moștenită și învățată, astfel încât un timp ea își poate permite chiar să facă risipă din tezaurul de forță acumulat. O dată cu germanul, nu cultura superioară a ajuns stă-pînă, și încă mai puțin gustul rafinat ori nobila „frumusețe” a instinctelor; ci virtuți mai *bărbătești* decît le poate vădi orice altă țară din Europa. Multă nădejde voioasă și mult respect de sine, multă siguranță în relația cu ceilalți, în reciprocitatea îndatoririlor, multă hărnicie, multă tenacitate - și o cumpătare moștenită ce mai curînd are nevoie de pînten decît de friu. Aduug că aici oamenii încă mai dau ascultare, fără ca asta să fie ceva umilitor... Și nimeni nu-șl disprețuiește potrivitnicul ...

E vizibilă dorința mea să fiu drept cu germanii: în această privință n-aș vrea să nu-mi rămîn credincios mie însumi —, așadar trebuie să le aduc și o obiecție. Costă scump să ajungi la putere: puterea te *protește*... Germanii — odinioară erau numiți un popor de gînditori: oare azi chiar mai gîndesc? Germanii sînt acum plictisiți de spirit, germanii privesc acum spiritul cu neîncredere, politica le absoarbe tot Interesul serios pentru chestiunile cu adevărat spirituale — „Deutsch-land, Deutschland uber alles” [„Germania, Germania mal presus de toate”], mă tem că asta a fost sfîrșitul

filozofiei germane... „Există filozofi germani? Există poeți germani? Există cărți germane *bune*?” — sînt întreat în străinătate. Roșesc; dar cu vitejia ce-mi este proprie și în cazuri disperate, le răspund: „Da, Bis-marck!” — Oare aș putea mărturisi fie și numai ce cărți se citesc astăzi?... Afurisitul asta de instinct al mediocrității!

Ce *ar putea* fi spiritul german — cine să nu se fi gîndit pînă acum la asta cu melancolie! Dar de aproape o mie de ani încoace, ele au prostit în mod samavolnic acest popor; nicăieri altundeva nu s-a făcut mai desfrînat abuz de cele două mari narcotice europene, alcoolul și creștinismul. Ba de curînd s-a mai adăugat și un al treilea, ce singur poate distruge orice soi de subtilă și cutezătoare mobilitate a spiritului — muzica, muzica noastră germană constlpată. constipantă. — Cîta anevolnță, poticnire, jilăveală, somnolență, cîta *bere* se găsește în inteligența germană! Cum de e posibil de fapt ca bărbați tineri, care-șl dedică existența unor scopuri spirituale, să nu simtă în el instinctul cel dintîl al spiritualității, *instinctul de autoconservare al spiritului* — și să bea bere?... Alcoolismul t îneretului studios poate că încă nu constituie un semn de întrebare privitor la știința sa de carte — poți fi și fără spirit chiar un mare învățat -■, dar în orice altă privință el rămîne o problemă. — Unde oare nu dai peste această degenerare domoală a spiritului, produsă de bere! Am atins odată chestiunea dureroasă a unui astfel de fenomen, într-un caz devenit aproape celebru - dege nerarea primului nostru liber cugetător german, a *înzestratului* David StrauJl, ajuns autorul unei evanghelii a laviței de berărie și al unei „noi credințe”... Nu degeaba îl făcuse „atrăgătoarei brune” un jurămînt solemn în versuri — credință pînă la moarte...

Vorbeam de spiritul german: că devine mai grosolan, că-șl pierde profunzimea. E suficient? — în fond mă

494

AMURGUL IDOLILOR

înspaimîntă cu totul altceva: felul cum se degradează tot mai mult gravitatea germană, profunzimea germană, *pasiunea* germană pentru problemele spirituale. S-a modificat patosul, nu doar ceea ce ține de aspectul intelectual al lucrurilor. — Am pe ici, pe colo contacte cu universități germane: ce atmosferă s-a înstăpînit printre savanții lor, ce spiritualitate anostă, fără de pretenții și călîie! Ar fi o profundă neînțelegere ca cineva să vrea aici să-mi aducă drept obiecție știința germană — și în afară de asta o dovadă că n-a citit nici un cuvînt din cele scrise de mine. De șaptesprezece ani nu ostenesc tot dînd la iveală influența *despiritua-lizantă* a actualului nostru sistem al științelor. Robia dură la care enorma întindere a științelor îl condamnă azi pe fiecare e un motiv esențial pentru care naturile constituite mai amplu, mai

bogat, mai *profund* nu se mai întâlnesc cu o educație și *cu educatori* corespunzători. De nimic nu suferă cultura noastră *mai mult* decât de supraabundența de gură-cască fuduli și de cloburide-umanități; universitățile noastre sînt, *fără* voie, adevărate sere ale acestui soi de atrofiere a instinctului în ce privește spiritul. Și întreaga Europă și-a făcut de pe-acum o idee despre asta — marea politică nu amăgește pe nimeni... Germania trece tot mai mult drept *ținutul de șes* al Europei. — încă mai *caut* un german cu care să pot fi serios în felul meu —, și cu atît mai mult unul cu care ml-ar fi permis să fiu voios! — Amurgul *idolilor*, ah, cine ar mai pricepe azi *de pe urma cărei seriozități* se reface aici un filozofi — Voioșia e lucrul cel mai greu de înțeles la noi...

Să facem un calcul aproximativ: cultura germană nu numai că e limpede că se află în declin, dar nu lipsesc nici suficiente motive pentru asta. Pînă la urmă nimeni nu poate cheltui mai mult decât are: asta-i valabil pentru fiecare în parte, asta-i valabil pentru popoare. Dacă te cheltuiești pe putere, pe marea politică, pe econo-

CE LE LIPSEȘTE GERMANILOR

495

mie, pe relații internaționale, pe parlamentarism, pe interese militare, dacă îți consumi în *această* direcție quantumul de rațiune, seriozitate, voință, autodepășire ce-l reprezinți, atunci el va lipsi în cealaltă parte. Cultura și statul — să nu ne amăgim în această privință — sînt antagoniști: „statul cultural” nu-i decât o idee modernă. Ambii trăiesc și se dezvoltă unul pe seama celuilalt. Toate marile epoci de cultură sînt perioade politice de declin: ceea ce e mare în sensul culturii a fost nepolitic, ba chiar *antipolitic*... Inima lui Goethe se deschidea în fața fenomenului Napoleon — și se *închidea* în fața „războaielor de eliberare”... în chiar momentul în care Germania se înalță ca mare putere, Franța do-bîndește ca *putere culturală* o altfel de însemnătate, încă de pe acum la Paris s-a mutat multă seriozitate nouă, multă pasiune nouă a spiritului; problema pesimismului, de exemplu, problema Wagner, aproape toate problemele psihologice și artistice sînt acolo luate în considerare într-un mod incomparabil mai subtil și mai temeinic decât în Germania —, germanii sînt chiar *incapabili* de acest fel de seriozitate. — în istoria culturii europene, ascensiunea „Imperiului” înseamnă mai înainte de toate asta: o *deplasare a accentului principal*. Se știe pretutindeni acum: în problema esențială — și asta rămîne cultura — germanii nu mai sînt de luat în seamă. Lumea te întrebă: Aveți fie și numai un singur spirit care să *conteze* pentru Europa? Cum a contat un Goethe al vostru, un Hegel al vostru, un Heinrich Heine al vostru, un Schopenhauer al vostru? — Faptul că nu mai există nici un singur filozof german — în privința asta uimirea e nesfîrșită.

întregul sistem de învățămînt superior din Germania a pierdut esențialul: deopotrivă *scopul* cît și *mijlocul* de ași atinge scopul. Că educația, *cultura* e în sine scopul — și nu „Imperiul” -, că în acest scop e nevoie de *educatori*, și nu de profesori gimnaziali și de savanți

496

AMURGUL IDOLILOR

universitari — asta s-a uitat... E nevoie de educatori *ei înșiși educați*, de spirite superioare, alese, dovedin-du-se ca atare în fiecă clipă, dovedindu-se prin cuvînt și tăcere, e nevoie de culturi ce s-au coapt, s-au *îndulcit* —, și nu de bădăranii savanți pe care gimnaziul și universitatea îi oferă azi tineretului, ca pe niște „doici superioare”. *Lipsește* educatorii — fără a pune la socoteală excepțiile între excepții —, *cea dintîi* condiție preliminară a educației: *de aici* declinul culturii germane. — Una dintre acele cît se poate de rare excepții este venerabilul meu prieten Jakob Burckhardt din Basel: lui în primul rînd îi datorează orașul Basel întîietatea în privința umanității. — Ce obțin în fapt „școlile superioare” ale Germaniei este o instrucție **brutală**, care cu o cheltuială de timp pe cît posibil minimă face ca o mulțime de bărbați tineri să devină folositori, *folosibili* în serviciul de stat. „Educație superioară” și „mulțime” — asta-l de la bun început o contradicție. Orice educație superioară nu aparține decât excepției: trebuie să fii privilegiat pentru a avea dreptul la un atît de înalt privilegiu.

Toate lucrurile mari, toate lucrurile frumoase nu pot fi niciodată un bun al tuturor: pulchrum est paucorum hominum. — *Ce determină declinul culturii germane?* Faptul că „educația superioară” nu mai e un *privilegiu* — democratismul „culturii generale”, devenită *trivială*¹... Să nu uităm că privilegiile militare forțează de-a dreptul *suprafrecventarea* școlilor superioare, adică declinul acestora. În Germania de astăzi nimeni nu mai dispune de libertatea de a oferi copiilor săi o educație aleasă: școlile noastre „superioare” sînt toate adaptate la mediocritatea cea mal ambiguă, prin profesori, prin programe didactice, prin scopuri didactice. Și pretutindeni domnește o grabă indecentă, de parcă s-ar fi ratat ceva dacă la douăzeci și trei de ani tînărul

1 ...der „aUgemeinen”, der gemein gcux>rdnen „Bildund”. Joc de cuvinte: „AUgemelnbildung” — cultură generală; „gemein” — comun, trivial, ordinar, (mii.) fără grad.

CE LE LIPSEȘTE GERMANILOR

497

încă nu-i „gata”, încă n-are răspuns la „întrebarea esențială”: ce profesie? — Tipul de om superior, fie-mi îngăduit s-o spun, nu agreează „profesiunile” pentru motivul precis că știe că are chemare¹... El are timp, își face timp, nici nu se gîndește să fie „gata” —, în spiritul unei înalte culturi, la treizeci de ani omul e un începător, un copil. — Gimnaziile noastre supraaglomerate, profesorii noștri gimnaziali suprasolicitați, stupidizați sînt un scandal: pentru a lua apărarea acestor stări de lucruri cum au făcut-o de curînd profesorii din Heidelberg, poate că există *motive* — temeiuri însă nu există.

Ca să nu mă abat de la felul meu de a fi care e *afirmativ*, neavînd de-a face decît indirect, fără voie, cu contrazicerea și critica, voi prezenta imediat cele trei sarcini pentru care c nevoie de educatori. Omul trebuie să învețe să *vadă*, să învețe să *gîndească*, să învețe să *vorbească* și să *scrie*: pentru toate trei, scopul este o cultură aleasă. — Să înveți să *vezi* — să deprlnzi ochiul cu liniștea, cu răbdarea, cu a lăsa lucrurile să ajungă pînă la tine; să înveți să amîni judecata, să dai înconjur și să cuprinzi de pretutindeni cazul particular. Aceasta e prima ucenicie pregătitoare a spiritualității: să *nu* reacționezi imediat la un stimul, ci să ajungi să fii stăpîn pe instinctele inhibitoare, obturatoare. Să înveți să *vezi*, după cum înțeleg eu asta, aproape că înseamnă ceea ce modul de vorbire nefilo zoflc numește o „voință puternică”: esențial e aici tocmai să *nu* „vrei”, să *poți* suspenda decizia. Orice ne-spiritualitate, orice trivialitate are la bază incapacitatea de a opune rezistență unui stimul: *trebuie* să reacționezi, dai curs oricărui Impuls. În multe cazuri un ast-

1 *Elne hâhere Art Mensch... tiebt rochi „Berufe”... , weH sie sich berufen weUi.* Joc de cuvinte: „Berur — profesie; „berufen” — a avea vocație, chemare.

498

AMURGUL IDOLILOR

fel de imperativ înseamnă de pe-acum stare maladivă, declin, simptom de epuizare —, aproape tot ceea ce rudimentarismul nefilozofic numește „viciu” nu e decît acea incapacitate fiziologică de a *nu* reacționa. — O utilitate practică a învățării văzului: ca *cel ce învață* să fi devenit, în general, lent, circumspect, opozant. Cu un calm dușmănos, omul va lăsa mai întîi să ajungă pînă la el ceea ce e străin, *noul* de orice fel —, își va trage mîna îndărăt din fața acestuia. Să stai cu toate ușile deschise, să zaci pe burtă smerit în fața fiecărui fapt mărunț, să fii mereu gata să sari pentru a te transpune, a te năpusti în alte persoane și lucruri, pe scurt faimoasa „obiectivitate” modernă, înseamnă prost gust, e *nedistins* par excellence. Să înveți să *gxndeștt* în școlile noastre nu se mai știe nimic în această privință. Pînă și în universități, ba chiar printre învățații propriu-zisi din domeniul filozofiei, logica privită ca teorie, ca practică, ca *meserie* e pe cale de dispariție. Citiți cărți germane: nu mai există nici cea mai îndepărtată amintire a faptului că gîndi-rea necesită o tehnică, un plan didactic, o voință de măiestrie —, că gîndirea se cere învățată așa cum dansul se cere învățat, *ca* un fel de dans... Cine printre germani mai cunoaște din experiență acel fior subtil, pe care *piciorul ușor* în ale spiritului îl răspîndește în toți mușchii! — Stîngăcia țeapănă a gestului spiritual, mîna *greoaie* cînd cuprinde ceva — toate astea sînt pînă într-atît de germane, încît în străinătate ele

sînt confundate cu firea germană în general. Germanul nu posedă *degete* pentru nuances... Chiar și numai faptul că germanii i-au răbdat pe filozofii lor, și înaintea tuturor pe cel mai diform schilod al noțiunii care a existat vreodată, pe *marele* Kant, nu spune puține despre drăgălășenia germană. — Căci *dansul* sub orice formă nu poate fi despărțit de *educația aleasă*, de putința să

CE LE LIPSEȘTE GERMANILOR

499

dansezi cu picioarele, cu noțiunile, cu vorbele: să mai spun că trebuie să știi s-o faci folosind și *condeiul* —, că trebuie să înveți să *scrii*? — Dar în acest punct, pentru cititorii germani aș deveni pe deplin un mister...

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

501

Figurile mele *imposibile*. — *Seneca*: sau toreadorul virtuții. — *Rousseau*: sau reîntoarcerea la natură în *impuris naturalibus*. — *Schäler*: sau trimbițașul moralei, din Säckingen. — *Dante*: sau hiena făcînd *poezie* în morminte. — *Kant*: sau cant¹ drept caracter inteligibil. — Victor *Hugo*: sau farul de la Marea elucubrațiilor. — *JJsz*: sau școala vitezei — după femei². — *George Sand*: sau lactea ubertas, în traducere: vaca de lapte cu „stil frumos”. — *Michelet*: sau ardoarea atîr-nîndu-și haina în cui. — *Carlyle*: sau pesimismul ca prînz în retragere. — *John Stuart Mill* sau claritatea ofensatoare. — *Les freres de Goncourt*: sau cei doi Aiacși în luptă cu Homer. Muzica de Offenbach. — *Zokv* sau „bucuria de a puți”.

Renan. — Teologie: sau pervertirea rațiunii prin „păcatul originar” (creștinismul). Mărturie fiind Renan, care de îndată ce riscă un „da” sau un „nu” de o natură mai generală, dă greș cu scrupuloasă regularitate. Ar vrea de exemplu să îmbine la science și la noblesse într-un întreg: dar la science ține de democrație, asta-ți sare în ochi de-a dreptul. Dorește, cu o ambiție deloc mărunță, să reprezinte un aristocratism al spiritului: dar în același timp cade în genunchi, și nu numai în genunchi, în fața învățăturii potrivnice — a acelei

1 Fățarnicie (lb. engl.).

2 „Schule der Geläufigkeit — nach Weibem.” Joc de cuvinte: „Geläufigkeit” - viteză; „läufig” - în călduri. *evangile des humbles*... La ce folosește toată libera cugetare, modernitatea, zeflemeaua și mlădioșenia de vîrte-cap dacă ai rămas creștin, catolic, ba chiar preot pînă-n măruntaie! Întocmai ca un iezuit și duhovnic, Renan dispune de o inventivitate a sa în seducție; spiritualitatea nu-i e lipsită de surîsul larg, mucalit, de popă — ca toți preoții devine primejdios abia cînd iubește. Nu-și are egal în adorația lui ce pune viața în pericol... Acest spirit al lui Renan, un spirit ce *moleșește*, e o fatalitate în plus pentru sărmana Franța bolnavă, cu voința bolnavă. *Sainte Beuve*. — Nimic dintr-un bărbat; plin de o înverșunare mărunță contra tuturor spiritelor bărbătești. Rătăcește de colo-colo, laș, curios, sastisit, ciulind urechile și iscodind — muieră în fond, cu o sete de răzbunare muierască și cu o senzualitate de muieră. Ca psiholog, un

geniu în materie de medisance; de o inepuizabilă bogăție de mijloace în această privință; nimeni nu-i mai priceput ca el în a amesteca otravă în laudă. Plebeu în instinctele cele mai joase și apropiat de resentimentul lui Rousseau: *prin urmare* romantic, căci de sub tot acest romantism* grohăie și jinduiște la răzbunare instinctul lui Rousseau. Revoluționar, dar frica ținându-l încă binișor în friu. Lipsit de libertate în fața a tot ce posedă forță (opinia publică, Academia Curtea, pînă și Port-Royal). Îndîrjit împotriva a tot ce e măreț în oameni și lucruri, împotriva a tot ce se încrede în sine. Îndeajuns de poet și de pe jumate-muiere pentru a mai percepe încă măreția ca putere; stînd întruna chirchit precum acel vierme faimos, pentru că se simte întruna călcat în picioare. În calitate de critic, lipsit de criterii, de măsură și de caracter, folosind în multe chestiuni limba unui libertin* cosmopolit, dar fără a cuteza să-și recunoască acest libertinage¹. Lipsit de filozofie, ca istoric, lipsit *de forța*

¹ în franceză „libertin” și „libertinage” au și sensul mai vechi de „liber-cugetător”, „lipsă de credință religioasă”.
502

AMURGUL IDOLILOR

privirii filozofice — refuzînd de aceea sarcina de a formula judecăți în oricare dintre problemele esențiale, ascunzîndu-se sub masca „obiectivității”. Alta e atitudinea sa în fața tuturor acelor lucruri în cazul cărora instanța supremă o reprezintă gustul subțire, tocit de atîta folosință: aici are într-adevăr curajul să fie el însuși, are plăcerea de sine, aici este el *maestru*. — în unele direcții o formă originală a lui Baudelaire.

De imitatio Christi face parte din cărțile pe care le iau în mîină nu fără o împotrivire fiziologică: adie dinspre ea un parfum* al eternului feminin față de care trebuie să fii de pe acum francez — sau wagnerian... Sfîntul acesta are un fel de a vorbi despre iubire că pînă și pariziencele ajung să fie curioase. — Mi se spune că acel iezuit atît de *înțelept*, A. Comte, care vroia să-și conducă francezii la Roma luînd-o pe calea *ocolită* a științei, s-a inspirat din această carte. O cred: „religia inimii”...

G. *Eliot*. — Au scăpat de Dumnezeu creștin și socotesc acum că trebuie cu atît mai mult să stăruie în morala creștină: aceasta e o consecvență de tip *englezesc*, nu vrem să le-o luăm în nume de rău băbuțelor moralizatoare â la Eliot. În Anglia, pentru orice mică emancipare de teologie trebuie să te reabilitezi ca fanatic al moralei într-un mod menit să inspire spaimă. Asta-i acolo *ispășirea* cu care ești amendat¹. — Pentru noi aștia alți lucrurile stau altfel. Dacă renunți la credința creștină, faci să-ți fugă de sub picioare *dreptul* la morala creștină. Aceasta nu-i *nicidecum* de la sine înțeleasă: spre necazul capetelor seci engleze, punctul ăsta trebuie tot mereu pus în lumină. Creștinismul e un sistem, o perspectivă sintetic gîndită și *totală* asupra lucrurilor. Dacă rupi din el o noțiune esențială,

¹ ... *die BuJ?e, die man zahlt*. Joc de cuvinte: „Bujite” înseamnă atît „ispășire” cît și „amendă”.

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

503

credința în Dumnezeu, ai rupt astfel și întregul: în mîini nu mai ții nimic care să fie indispensabil. Creștinismul pleacă de la premisa că omul nu știe, nu *poate* să știe ce e bine și ce e rău pentru el: crede în Dumnezeu care el singur știe. Morala creștină e o poruncă; originea ei e transcendentă; e dincolo de orice critică, de orice drept la critică; nu conține decît adevăr, dacă Dumnezeu e adevărul — ea se menține ori se năruie o dată cu credința în Dumnezeu. — Dacă într-adevăr englezii cred c-ar ști cu de la sine putere, „intuitiv”, ce e bine și ce e rău, dacă în consecință ei socotesc a nu mai avea nevoie de creștinism drept garanție a moralei, atunci acest fapt însuși nu-i decît *urmarea* dominației judecății de valoare creștine și o expresie *a forței* și *profunzimii* acestei dominații: astfel încît originea moralei englezești a fost uitată, astfel încît nu mai e percepută foarte puternica determinare a dreptului ei la existență. Pentru englez morala încă nu constituie o problemă...

George Sond. — Am citit primele lettres d'un voya-geur: ca tot ce provine de la Rousseau, fals, artificial, umflat din foaie, excesiv. Nu suport acest stil pestrîț de tapetare; la fel de puțin ca și ambiția moicică după sentimente generoase. Lucrul cel mai rău, firește, ră-mîne

cochetăria de muiere cu deprinderile bărbătești, cu manierele de băiețandru prost crescut. — Cît de rece trebuie să fi fost, după toate astea, această artistă insuportabilă! își răsuca arcul, ca la un ceas — și scria... Rece ca Hugo, ca Balzac, ca toți romanticii de îndată ce creau! Și cît de mulțumită de sine trebuie să fi zăcut lungită această prolifică vacă de scris, care avea în ea ceva german în sensul rău, ca și Rousseau însuși, maestrul ei — și a cărei existență oricum na devenit posibilă decît o dată cu declinul gustului francez! — Dar Renan o venera...

504

AMURGUL IDOLILOR
INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

505

Morală pentru psihologi. — A nu practica psihologie de colportaj! A nu supune niciodată ceva observației *de dragul* de a observa! Asta conduce la o optică falsă, la o privire crucișă, la ceva forțat și exagerat. Să ai trăiri pentru că *vrei* să ai trăiri — așa ceva nu dă rezultate, în trăire nu-i *îngădui* să te uiți la tine, orice privire devine aici „deochi”. Un psiholog înnăscut se ferește din instinct să vadă de dragul de a vedea; același lucru e valabil și pentru pictorul înnăscut. El nu lucrează niciodată „după natură”, lasă în seama instinctului său, a acelei „camera obscura” cernerea și exprimarea „cazului”, a „naturii”, a „faptului trăit”... Ajunge să conștientizeze abia ceea ce e *general* concluzia, rezultatul: *nu* știe ce înseamnă să faci abstracție în mod arbitrar de cazul concret. — Ce se-ntîmplă aici dacă procedezi altfel? De exemplu practicînd psihologie de colportaj în mare și în mic, în maniera romancierilor* parizieni? Rndind realitatea, venind acasă seară de seară cu un pumn plin de curiozități ... Dar ia să vedem ce iese din asta pînă la urmă: o grămadă de pete de cerneală, în cel mai bun caz un mozaic, oricum ceva adunat laolaltă, ceva agitat, colorat țipător. într-aceasta, lucrurile cele mai rele se izbutesc fraților Goncourt; ei nu pun laolaltă trei propoziții care să nu-i provoace pur și simplu dureri ochiului, ochiului de *psiholog*. — Natura, evaluată artistic, nu-i un model. Ea exagerează, deformează, lasă goluri. Natura e *întimplarea*. Studiul „după natură” mi se pare a fi un semn rău: trădează supunere, slăbiciune, fatalism — această zăcere în țarină în fața unor *petitsjaits* nu-i demnă de un artist *desăvîrșit*. A vedea *ceea ce* este — asta aparține unei alte specii de spirite, celor *antiartistice*, concrete. Trebuie să știi *cine* ești...

Cu privire la psihologia artistului. - Ca să existe artă, ca să existe o îndeletnicire și contemplare estetică

oarecare e indispensabilă o condiție preliminară fiziologică: *beția*. Trebuie ca mai întîi beția să fi mărit su-rescitabilitatea întregii mașinării: înainte de asta nu se produce nici o artă. Toate genurile de beție, determinate oricît de diferit, dispun de forță în acest sens: mai ales beția excitării sexuale, cea mai veche și mai naturală formă de beție. La fel și beția ce însoțește toate marile poftes, toate afectele puternice; beția serbării, a competiției, a actului de bravură, a triumfului, a oricărei mișcări sufletești extreme; beția cruzimii; beția în distrugere, beția sub anumite influențe meteorologice, de exemplu beția primăverii; sau aceea sub influența narcoticelor; în fine beția voinței, beția unei voințe suprasolicitate și dilatate. — Esențialul în beție este senzația de sporire a forței, și de plinătate. Această senzație ne face să împrumutăm lucrurilor ceva al nostru, le *silim* să ia de la noi, le siluim — acest procedeu se numește *idealizare*. Să ne debarasăm aici de o prejudecată: idealizarea nu constă, așa cum se crede în mod obișnuit, în a exclude ori a face abstracție de lucrurile mărunte, secundare. Decisivă e dimpotrivă o colosală *exhibare* a caracteristicilor esențiale, așa încît celelalte dispar din această pricină.

Aflat în această stare, omul îmbogățește totul luînd din preaplinul său: ceea ce vede, ceea ce vrea, vede sporit, concentrat, vîrtos, supraîncărcat de forță. în această stare el transformă lucrurile pînă ce ele îi reflectă puterea, pînă ce devin reflexe ale desăvîrșirii sale. Această *trebuință* de a transforma în ceva desăvîrșit este — artă. Tot ceea ce omul nu este ajunge totuși săi fie plăcere de sine; în artă omul se percepe delectîndu-se, ca pe ceva desăvîrșit. — Ar fi permis să ne imaginăm o stare contrară, o antiartisticitate specifică a instinctului, un fel

de a fi care ar sărăci, ar dilua, ar face să devină fizice toate lucrurile. Și într-adevăr, istoria e plină de astfel de antiartiști, de astfel de lihniți ai vieții; care în

506

AMURGUL IDOLILOR
INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

507

mod necesar mai trebuie încă să adune lângă ei lucrurile, să le secătuiască, să le *sfrijească*.

Acesta de exemplu e cazul adevăratului creștin, al lui Pascal de exemplu: un creștin care să fie în același timp și artist, așa ceva nu găsești... Să nu mi se obiecteze în mod pueril cu un Rafael ori cu niscai creștini homeopatici ai secolului al XIX-lea: Rafael a spus „da”, Rafael *a realizat* acel „da”, prin urmare Rafael na fost creștin...

10

Ce înseamnă noțiunile contrare Introduse de mine în estetică, acelea de *apolinic* și *dionisiac*, ambele înțelese ca genuri de beție? — Beția apolinică menține în surescitare mai ales ochiul, astfel că el dobândește forța viziunii. Pictorul, plasticianul, creatorul epic sînt vizionari par excellence. În starea dionisiacă în schimb e stimulat și potențat întregul sistem de afecte: așa încît acesta își descarcă dintr-o *dată* toate mijloacele sale de expresie, exhibînd forța reprezentării, reproducerii, transfigurării, transformării, toate soiurile de mimică și actorie în mod concomitent. Esențială rămîne ușurința metamorfozei, incapacitatea de a *nu* reacționa (asemănător cazului anumitor isterice care la orice aluzie intră și ele în *orice* rol). Omului dionisiac îi este imposibil să nu priceapă o sugestie oarecare, nu-i scapă nici un semn al afectului, posedă în cel mai înalt grad instinctul înțelegerii și intuirii, după cum dispune în cel mai înalt grad și de arta comunicării. Se strecoară în pielea orișlcui, pătrunde în orice afect: se transformă neconținut. — Muzica, așa cum o înțelegem astăzi, este de asemenea o stimulare și descărcare totală a afectelor, însă totuși numai o rămășiță a unui cu mult mai bogat univers de expresie al afectului, un simplu *reziduu* al histrionismului dionisiac. Pentru ca muzica, în calitatea ei de artă singulară, să devină posibilă, au fost stopate o serie de simțuri, mai ales simțul mușchilar (cel puțin relativ: căci într-un anumit grad orice ritm li se adresează mușchilor): așa încît

omul nu mai imită și reproduce numai decît în persoană tot ceea ce simte. Totuși *aceasta* e adevărata stare normală dionisiacă, în orice caz starea originară; muzica reprezintă specificarea acesteia dobîndită lent pe seama facultăților înrudite îndeaproape.

11

Actorul, mimul, dansatorul, muzicianul, poetul sînt fundamental înrudiți în instinctele lor și alcătuiesc în sine un întreg, s-au specializat însă cu timpul și s-au separat unii de alții — ajungînd chiar pînă la a fi în contradicție. Poetul a rămas legat cel mai îndelung de muzician; actorul de dansator. — *Arhitectul* nu reprezintă nici o stare dionisiacă, nici una apolinică: e vorba aici de marele act de voință, de voința ce mută și munții din loc, de beția marii voințe ce tinde spre artă. Oamenii cei mai puternici i-au inspirat dintotdeauna pe arhitecți; arhitectul s-a aflat mereu sub forța de sugestie a puterii. În opera arhitecturală trebuie să devină vizibile mîndria, triumful asupra stării de ponderabilitate, voința de putere; arhitectura e un soi de retorică a puterii în forme, cînd persuadînd, ba chiar flatînd, cînd numai poruncind.

Sentimentul cel mai înalt de putere și siguranță își găsește expresia în ceea ce are stil într-un mod *grandios*. Puterea ce nu mai are nevoie să facă nici o dovadă; care refuză să fie pe placul cuiva; care cu greu îți răspunde; care nu simte în preajmă nici un martor; care trăiește fără a avea conștiința că există o opoziție împotriva ei; care își are, fatalistă, echilibrul ei *interior*, o Lege printre legi: *asta* își găsește expresia în stilul grandios.

12

Am citit viața lui *Thomas Carlyle*, această farsă fără de știință și de voie, această interpretare eroic-morală a unor stări dispeptice. — Carlyle, bărbatul frazelor și atitudinilor forte, retor de *nevoie*, pe care întruna îl sî-cîie dorința de o credință puternică și sentimentul ne-

putinței în acest sens (el fiind în acest punct un romantic tipic!). Dorința de o credință puternică *nu* e dovada unei credințe puternice, ci mai degrabă contrariul. *Dacă o ai*, îți poți permite frumosul lux al scepticismului: ești îndeajuns de sigur, îndeajuns de tare, îndeajuns de bine ancorat pentru asta. Carlyle își anesteziază ceva înlăuntrul lui prin fortissimo-ul venerației sale pentru oameni ai credinței puternice și prin furia împotriva celor mai puțin simpli la minte: are *nevoie* de gălăgie. O permanentă, pătimașă *lipsă de onestitate* față de sine însuși — acesta-i al său „proprium”, prin asta e și rămîne interesant. — în Anglia, firește, e admirat tocmai din pricina onestității sale... Dar asta-i tipic englezesc; și ținînd seama de faptul că englezii sînt poporul desăvîrșitului cant¹, e chiar și just, și nu doar de înțeles. În fond, Carlyle este un ateu englez care caută să-și facă un punct de onoare din a *nu* fi asta.

13

Emerson. — Mult mai luminat, mai digresiv, mai variat, mai rafinat decît Carlyle, înainte de toate mai fericit... Dintre cei ce se hrănesc instinctiv numai cu ambrozie, lăsînd deoparte ceea ce e nedigerabil în lucruri, în comparație cu Carlyle un om de gust. — Carlyle, care-l iubea foarte mult, a spus totuși despre el: „nu *ne* dă suficient de ros”: ceea ce se prea poate să fie spus cu temei, dar nu e în defavoarea lui Emerson. — Emerson posedă acea voioșie blîndă și spirituală ce descurajează orice gravitate; pur și simplu nu știe cît de în vîrstă e de pe-acum, și cît de tînăr va mai fi — ar putea să spună despre sine însuși cu vorbele unui Lope de Vega: „Yo me sucedo a mi mlsmo.” Spiritul său găsește mereu motive să fie mulțumit și chiar recunoscător; și uneori atinge în treacăt transcendența voioasă a aceluia bonom care se-ntorcea de la un rendez-vous

¹ Vezi nota 1 de la p. 500.

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

509

amoros tamquam re bene gesta. „Ut desint vires”, a spus el cu recunoștință, „tamen est laudanda volup-tas.”

14

Anti-Darwin. — În ce privește faimoasa „luptă pentru *existență*”, mi se pare deocamdată că ea a fost mai mult afirmată decît dovedită. Ea se întîlnește, dar ca excepție; aspectul general al vieții *nu* e starea de restriște, starea de foamete, ci mai degrabă bogăția, belșugul, ba chiar risipa absurdă — acolo unde se duc lupte, lupta e pentru *putere*... Să nu-î confundăm pe Malthus cu natura. — Admițînd însă că această luptă există — și-ntr-adevăr, poate fi întîlnită —, ea sîrșește din păcate invers de cum o dorește școala lui Darwin, de cum ar fi poate *îngădui* s-o dorim împreună cu ea: anume în defavoarea celor puternici, a celor privilegiați, a excepțiilor fericite. Speciile *nu* se dezvoltă într-o stare de desăvîrșire: cei slabi ajung tot mereu săi domine pe cei puternici — asta din pricină că ei reprezintă numărul mare, că sînt și mai *deștepți*... Darwin a uitat de spirit (asta-i tipic englezesc!), *cei slabi au mai mult spirit*... Trebuie să ai nevoie de spirit spre a-l dobîndi — îl pierzi atunci cînd nu mai ai nevoie de el. Cine dispune de forță se dispensează de spirit („ducă-se!”

— gîndesc azi oamenii din Germania — „că *Imperiul* tot ne rămîne”...). După cum se vede, prin spirit înțeleg prudența, răbdarea, șiretenia, fățarnicia, marea stăpî-nire de sine și tot ce este mimetism (acestui din urmă îl aparține o mare parte din așa-numita virtute).

15

Cazuistică de psiholog. — Acesta-i un cunoscător de oameni: la ce bun studiază de fapt oamenii? Vrea să-l căpușească, dobîndînd asupra lor mici avantaje, sau chiar și mari — e diplomat!... Cel de aici e și el un cunoscător de oameni: iar voi spuneți că prin asta n-ar urmări nimic pentru sine, că ar fi un mare „imperso-

510

AMURGUL IDOLILOR

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

naï". Uitați-vă mai atent! Poate că umblă după un ciș-tig încă și mai *urît*: să li se simtă superior oamenilor, să-i poată privi de sus, să nu se mai confunde cu ei. Acest „impersonal” e un *disprețuitor* de oameni: iar cel dinainte e de o specie mai umană, oricare ar fi aparențele. Cel puțin se așază pe picior de egalitate, se *include*...

16

Tactul psihologic al germanilor îmi pare că e pus sub semnul îndoielii într-o serie întreagă de cazuri, discreția împiedicându-mă să prezint lista acestora. Într-unu] din ele nu-mi va lipsi marele prilej să-mi susțin teza: mi-e ciudă pe germani că au greșit în ce-l privește pe *Kant* și a sa „filozofie a ușilor din dos”, după cum o numesc eu — aceasta *nu* a reprezentat o mostră de onestitate intelectuală. — Celălalt lucru pe care nu suport să-l aud e un „și” de proastă faimă: germanii spun „Goethe și Schiller” — mă tem chiar că spun „Schiller și Goethe”... Să nul *cunoască* încă lumea pe acest Schiller? — Dar există „și”-uri chiar mai rele; am auzit cu propriile-mi urechi, e drept că numai printre profesori universitari, „Schopenhauer și Hartmann”...

17

Oamenii cei mai spiritualizați, admitând că sînt și cei mai curajoși, au în mult mai mare măsură parte și de cele mai dureroase tragedii: dar tocmai de aceea au respect în fața vieții, pentru că ea li se opune cu cea mai mare vrăjmășie.

18

Cu privire la „conștiința intelectuală”. — Nimic nu-mi pare că se întîlnește azi mai rar decît ipocrizia sinceră. Am mari bănuieli că acestei plante nu-i priește climatul blînd al culturii noastre. Ipocrizia aparține epocilor unei credințe puternice: atunci cînd omul nu-și abandona credința pe care o avea nici chiar sub constrînge-rea de a afișa o altă credință. Astăzi e abandonată; sau, ceea ce e încă mai obișnuit, omul mai adoptă și o a doua credință — *cinstit* rămîne în orice caz. Fără îndoială că azi e posibil un număr cu mult mai mare de convingeri decît odinioară: posibil, adică permis, adică *inofensiv*. Din asta se naște toleranța față de sine însuși. — Toleranța față de sine însuși îngăduie omului să aibă mai multe convingeri: acestea trăiesc în bună înțelegere laolaltă — ca toată lumea azi, ele se feresc să se compromită. În ce fel te compromiți astăzi? Dacă ești consecvent. Dacă mergi în linie dreaptă. Dacă vorbești cu mai puțin de cinci înțelesuri. Dacă ești autentic ... Am mari temeri că omul modern e pur și simplu prea comod pentru unele vicii: astfel încît acestea dispar de-a dreptul. Tot răxil determinat de voința puternică — și poate că nu există nimic rău fără o voință puternică — degenerază în climatul nostru călîu, trans-formîndu-se în virtute... Puținii ipocriți pe care i-am cunoscut mimau ipocrizia: erau, ca aproape flecare al zecelea om astăzi, actori.

19

Frumos și urît. — Nimic nu-i mai condiționat — să zicem : mai *limitat* — decît sentimentul nostru al frumosului. Cine ar vrea să-l conceapă separat de plăcerea omului față de om și-ar pierde imediat terenul de sub picioare. „Frumosul în sine” e o simplă vorbă, nici măcar nu-i o noțiune. Înlăuntrul frumosului, omul se instituie drept măsură a desăvîșirii; în cazuri flagrante se adoră acolo pe sine. O specie nici nu *poate* să se afirme pe sine însăși altfel decît sub această formă. Instinctul ei *cel mai de jos*, cel al autoconservării și autoexpansiunii, iriază pînă în astfel de sublimități. Omul crede că universul e copleșit de atîta frumusețe — se *uită* pe sine drept cauză a ei. El singur ia dăruit frumusețea, o frumusețe, vai! doar foarte omenesc-preaomenească... în fond omul se oglindește în lucruri, consideră că tot cei răsfringe imaginea e frumos: judecata de „frumos” reprezintă la el *vanitatea speciei*... Căci o mică suspiciune poate strecura în urechea

scepticului întrebarea: Oare lumea e într-adevăr înfrumusețată prin aceea că tocmai omul o ia drept frumoasă? A *umanizat-o*: asta-i tot. Dar nimic, absolut nimic nu ne garantează că tocmai omul ar reprezenta modelul frumosului. Cine știe cum apare el în ochii unui mai înalt judecător în ale gustului? Poate cam hazardat? Poate chiar comic? Poate un pic arbitrar?.....O, cerescule Dlonysos, de ce mă tragi de urechi?" 1-a întrebat odată Ariadne pe amantul ei filozof, la una din acele faimoase conversații în doi de pe insula Naxos. „Descopăr un soi de humor în urechile tale, Ariadne: de ce nu sînt încă și mai lungi?"

20

Nimic nu-i frumos, numai omul e frumos: pe această naivitate se întemeiază orice estetică, ea reprezintă adevărul ei cel *dintîi*. Să-1 adăugăm de îndată și pe al doilea: nimic nu-i urit în afară de omul care *degenerează* — prin aceasta a fost circumscris domeniul judecății estetice. — Socotind fiziologic, tot ce-i urit îl slăbește și îl mîhnește pe om. îi amintește de declin, primejdie, neputință; el își pierde într-adevăr din puteri o dată cu asta. Efectul untului poate fi măsurat cu dinamometrul. Acolo unde în general omul ajunge să fie abătut, el adulmecă apropierea a ceva „unt". Sentimentul său de putere, voința de putere, cutezanța, mîndria sa — toate acestea se năruie cu untul, se înalță cu frumosul... Și într-un caz și în celălalt *tragem o singură concluzie*: premisele pentru asta se găsesc acumulate în instinct într-o enormă abundență. Untul e înțeles ca aluzie la degenerescență și ca simptom al ei: ceea ce amintește oricît de vag de degenerescență provoacă în noi judecata de „unt". Orice semn de epuizare, de greutate, de bătrînețe, de istovire; orice soi de lipsă de libertate, sub formă de convulsie, de paralizie; mai ales mirosul, culoarea, forma descompunerii, putrefacției, fie și în diluție ultimă ca simbol — toate acestea provoacă aceeași reacție: judecata de valoare „urit". Se

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

513

Iscă aici o *ură*: ce urăște omul aici? Dar nu există nici o îndoială: *declinul tipului său*. El urăște aici din adîn-cul instinctului de specie; în această ură există fior, circumspecție, profunzime, privire în depărtare — e ura cea mai profundă din cîte există. Din cauza ei e arta *profundă*...

21

Schopenhauer. — Schopenhauer, ultimul german demn de luat în considerație (care reprezintă un eveniment *europăean*, precum Goethe, precum Hegel, precum Helnrich Heine, și *nu* doar unul local, „național"), constituie pentru psiholog un caz de prim rang: anume ca încercare malign-genlală de a arunca în luptă, în sprijinul unei deprecieri nihiliste totale a vieții, tocmai instanțele contrare — marile afirmări de sine ale „voinței de viață", formele de exuberanță ale vieții. A interpretat, rînd pe rînd, *arta*, eroismul, geniul, frumusețea, marea compasiune, cunoașterea, voința de adevăr, tragedia ca pe fenomene ce decurg din „negare" ori din nevoia de negare a „voinței" — cea mai mare mistificare psihologică existentă în istorie, fără a pune la socoteală creștinismul. Dacă privim mai atent, el e aici doar urmașul interpretării creștine: atîta doar că a înțeles să *admită* într-un sens creștin, adică nihilist, chiar și ceea ce fusese *respins* de creștinism, marile fapte de cultură ale omenirii (anume drept căi spre „mîntui-re", drept forme primare ale „mîntuirii", drept stimulente ale nevoii de „mîntuire"...).

22

Iau un caz concret. Schopenhauer vorbește despre *frumusețe* cu o ardoare melancolică — de ce, la urma urmei? Pentru că vede în ea o *punte* pe care ajungi mai departe ori ți se stârnește setea să ajungi mai departe... Ea reprezintă pentru el izbăvirea de „voință" pe durata unor clipe — ea te ademenește cu izbăvirea veșnică... în mod deosebit o preamărește drept cea care

514

AMURGUL IDOLILOR

te izbăvește de „punctul focal al voinței", de sexualitate — în frumusețe vede *negat* Instinctul procreației... Sfînt ciudat ce-mi ești! Cineva anume te contrazice, mă tem că este natura. *La ce bun* există în general în natură frumusețe în sunet, culoare, parfum, mișcare ritmică? Ce face

ca frumusețea să fie *exhibată*? — Noroc că-1 mai contrazice și un filozof. Cu autoritatea nimănui altcuiva decât a divinului Platon (așa îl numește Schopenhauer însuși) e susținută o altă teză: că orice frumusețe îmboldește la procreare — că tocmai asta constituie proprium-ul efectului ei; de la lucrurile cele mai senzuale pînă sus la cele mai spirituale...

23

Platon merge mai departe. Spune cu o nevinovăție pentru care trebuie să fii grec, și nu „creștin”, că n-ar exista nici un fel de filozofie platonice dacă n-ar fi în Atena niște tineri atît de frumoși: abia vederea lor transpune sufletul filozofului într-o stare de delir erotic și nu-i dă pace pînă ce n-a afundat sămînța tuturor lucrurilor înalte într-un pămînt atît de frumos. Tot un sfînt ciudat! — nici nu-ți vine să-ți crezi urechilor, chiar admițînd că te încrezi în Platon. Ghicești cel puțin că în Atena se filozofa *altfel*, în mod public mai ales. Nimic nu-i mai puțin grecesc decât țesătura de păianjen no-țională a unui sihastru, amor intellectualis dei în genul unui Spinoza. Filozofia în genul lui Platon s-ar putea defini mai curînd ca o întrecere erotică, o dezvoltare și interiorizare a vechil gimnastici agonale și a *premiselor* el... Ce s-a dezvoltat pînă la urmă din acest eroticism filozofic al lui Platon? O nouă formă artistică a agonului grecesc, dialectica. — *împotriva* lui Schopenhauer și spre onoarea lui Platon mai amintesc că întreaga cultură și literatură superioară a Franței *clasice* s-a dezvoltat pe terenul interesului sexual. Oriunde vei căuta în ea galanteria, simțurile, întrecerea sexuală, „femeia” — niciodată nu vei căuta în zadar...

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

515

24

L'art pour l'art. — Lupta contra scopului în artă e totdeauna lupta contra tendinței *moralizatoare* în artă, contra subordonării ei în fața moralei. *L'art pour l'art* înseamnă: „la naiba cu morala!” — Dar pînă și această dușmănie trădează forța covîrșitoare a prejudecății. Dacă excludem din artă scopul predicării moralizatoare și al ameliorării omului, tot nu rezultă de aici nici pe departe că arta e în general fără rost, fără scop, fără sens, pe scurt: *l'art pour l'art* — un vierme muș-cîndu-și coada. „Mai bine nici un scop, decât un scop moral!” — așa nu vorbește decât patima singură. Un psiholog în schimb se întrebă: ce face orice artă? Nu laudă? Nu glorifică? Nu selectează? Nu scoate la iveală? Prin toate acestea ea *întărește* sau *slăbește* anumite aprecieri... Să fie asta doar un adaos? O *întîmpla-re*? Ceva la care instinctul artistului nici nu participă? Ori însă: nu-i asta premisa că artistul *poate*... ? Țintește instinctul cel mai jos al acestuia înspre artă — ori mai degrabă spre sensul artei, *viața*? Spre *dezideratul de a trăi*? — Arta e marele stimulent al vieții: cum ai putea s-o înțelegi ca fiind fără rost, fără scop, ca *l'art pour l'art*? — O întrebare persistă: arta scoate la iveală și multe din lucrurile urîte, dure, îndoielnice ale vieții — oare nu pare că prin aceasta îți strică cheful de viață? — Și într-adevăr au existat filozofi care i-au atribuit această semnificație: Schopenhauer considera „eliberarea de voință” ca fiind intenția generală a artei, și elogia marea utilitate a tragediei constând în faptul că „dispune la resemnare”. — Dar aceasta — am mai dat-o de înțeles pînă acum — e o optică de pesimist și o „privire ce deoache”: trebuie apelat la artiștii înșiși. *Ce ne împărtășește artistul tragic despre sine*? Nu ne înfățișează el tocmai starea *lipsită* de spaimă în fața a ceea ce e înspăimîntător și îndoielnic? — Această stare însăși e un mare deziderat; cine o cunoaște îi acordă cea mai înaltă prețuire. O împărtășește altora, *trebuie* s-o împărtășească presupunînd că e un artist, un geniu

516

AMURGUL IDOLILOR

al comunicării. Curajul și libertatea simțirii în fața unui dușman puternic, a unei nenorociri sublime, a unei probleme ce stîrnește groaza — aceasta e starea *triumfală* pe care o alege artistul tragic, pe care o glorifică, în fața tragediei, partea războinică a sufletului nostru își celebrează saturnaliile; cine e deprins cu suferința, cine caută suferința: omul *eroic* își glorifică prin tragedie existența — doar lui autorul tragic îi umple cupa cu această licoare a

cele mai dulci cruzimi.

25

Să te mulțumești cu oamenii așa cum sînt, să îți casă deschisă într-ale inimii, asta-i liberal, este însă doar liberal. Inimile în stare să ofere o *nobilă* ospitalitate le recunoști după numeroasele ferestre cu perdele și obloane trase: cele mai bune încăperi le păstrează neocupate. De ce oare? — Pentru că așteaptă oaspeți cu care *nu* te „mulțumești”...

26

Nu ne mai prețuim îndeajuns cînd ne împărtășim altora. Adevăratele noastre trăiri nu sînt cîtuși de puțin limbute. Ele n-ar putea împărtăși ceva despre sine, dacă ar vrea s-o facă. Asta pentru că le lipsește cu-vîntul. Lucrurile pentru care avem cuvinte — pe acelea le-am și lăsat în urmă. În orice rostire zace un grăunte de dispreț. Pare-se că limba a fost inventată doar pentru lucrurile obișnuite, medii, comunicabile. O dată cu limba vorbitorul se și *vulgarizează*. — Dintr-o morală pentru surdomuți și alți filozofi.

27

„Această imagine e fermecător de frumoasă!”... Femeia-literată, nesatisfăcută, agitată, cu inima și măruntaiele deșarte, ciulind mereu urechea cu o curiozitate dureroasă la imperativul ce-i șoptește din străfundurile alcătuirii ei, „aut liberi aut libri”: femeia-literată, suficient de cultivată pentru a înțelege vocea naturii chiar dacă ar vorbi în latinește, iar pe de altă

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

517

parte suficient de vanitoasă și de gîscă pentru ca pe deasupra să mal vorbească cu sine însăși, în secret, chiar franțuzește: „je me verrai, je me lirai, je m'exta-sierai etje dlral: Possible, que j'aie eu tant d'esprit?”...

28

„Impersonalii” au cuvîntul. — „Nimic nu ne vine mai ușor decît să fim înțelepți, răbdători, superiori. Șiroim de untdelemnul toleranței și compasiunii, sîntem absurd de drepți, iertăm totul. Tocmai de aceea ar trebui să ne ținem mai din scurt; tocmai de aceea ar mai trebui din cînd în cînd să ne *cultivăm* cîte-un mic afect, cîte-un afect drept mic viciu. Posibil să fie su-părător pentru noi; și se prea poate să rîdem între noi de imaginea pe care o oferim prin aceasta. Dar ce să-i faci! Nu ne-a mai rămas nici un alt fel de autodepășire: acesta-i ascetismul *nostru*, canonul *nostru*”... *A deveni personal* — virtutea celui “impersonal”...

29

De la un examen de obținere a titlului de doctor. — „Care e misiunea oricărui învățămînt superior?” — Să facă din om o mașină. — „Mijlocul folosit în acest scop?” — El trebuie să învețe să se plictisească. — „Cum se obține asta?” — Prin noțiunea de datorie. — „Cine constituie un exemplu pentru el?” — Filologul: te-nvață *să tragi la buchea cărții ca boul la jug*.¹ — „Cine e un om desăvârșit?” — Funcționarul de stat. — „Ce filozofie ne oferă definiția supremă a funcționarului de stat?” — Aceea a lui Kant: funcționarul de stat ca lucru în sine, instituit ca judecător peste funcționarul de stat ca fenomen.

30

Dreptul la prostie. — Muncitorul obosit și respirînd arar, care privește blajin, care lasă lucrurile să meargă

¹ *Der Philolog: der lehrt* ochsen. Joc de cuvinte: „ochsen” (verb care provine de la „Ochse” — bou) înseamnă „a învăța mecanic”, „a toci”.

518

AMURGUL IDOLILOR

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

519

în voia lor: această figură tipică pe care acum, în era muncii (și a „Imperiului!”), o întîlnești în toate clasele societății, revendică pentru sine astăzi tocmai *arta*, inclusiv cartea, dar mai ales gazeta — și cu atît mai mult natura frumoasă, Italia... Omul înserării cu „stinsle-i porniri sălbatece”, despre care vorbește Faust, simte nevoia de vilegiatură, de baie de mare, de ghețari, de Bayreuth... în asemenea epoci arta are dreptul la *nesăbuința pură* — ca un soi de

vacanță pentru minte, spirit și suflet. Wagner a înțeles asta. *Nesăbuiința pură* întremează...

31

Încă o problemă de dietă. — Mijloacele prin care Iu-liu Cezar se apăra de boală și migrenă: marșuri fenomenale, cel mai simplu mod de viață cu puțință, ședere neîntreruptă în aer liber, în permanență mari eforturi — acestea sînt, în mare, măsuri de conservare și apărare în general, împotriva vulnerabilității extreme a acelei mașinării subtile și care lucrează la cea mai înaltă presiune, numită geniu.

32

Imora Ustul are cuvîntul. — Nimic nu-i repugnă mai mult filozofului decît omul, *de îndată ce acesta manifestă dorințe...* Dacă-l vede pe om numai în îndeletnicirile sale, dacă vede cum acest animal, cel mai curajos, mai șiret, mai rezistent dintre toate, se rătăcește el singur în labirintice situații de restriște, cît de demn de admirație îi pare a fi atunci omul! E încă pe gustul Iul... Dar filozoful îl disprețuiește pe omul cu dorințe, la fel ca și pe cel „dezirabil” — și în general toate dezideratele, toate *idealurile* omului. Dacă filozoful ar putea să fie nihilist, atunci ar fi, căci îndărătul tuturor idealurilor omului el descoperă nimicul. Sau nici măcar nimicul, ci doar lucrurile de nimic, absurdul, boala, lașitatea, sfîrșeala, drojdiile de tot soiul din paharul *golit* al vieții... Cum se face că omul, care ca realitate e atît de demn de respect, nu mai merită nici o considerație de îndată ce manifestă dorințe? Trebuie oare să ispășească faptul că e atît de destoinic ca realitate? Trebuie să-și compenseze strădaniile, încordarea minții și voinței existentă în orice strădanie, printr-o întindere a membrelor în imaginar și absurd? — Istoria dezideratelor sale a fost pînă acum la pîrtie honteuse a omului: să ne ferim să citim în ea prea mult timp... Ce îl legitimează pe om e realitatea sa — ea îl va legitima etern. Cu cît mai valoros e omul real comparat cu unul doar dorit, visat, scornit cu sfruntare? Cu un oarecare om *ideal*?... Și numai omul ideal îi repugnă filozofului.

33

Valoarea naturală a egoismului. — Egoismul valorează atît cît valorează din punct de vedere fiziologic cel ce îl posedă: poate avea o valoare foarte ridicată, poate fi netrebnic și vrednic de dispreț. Fiecare om în parte poate fi cercetat dacă reprezintă linia ascendentă ori descendentă a vieții. Odată cu stabilirea acestui fapt, omul deține și măsura valorii egoismului său. Dacă reprezintă ascendența liniei, atunci într-adevăr valoarea îi e excepțională — și pentru binele vieții în totalitatea ei, care odată cu el face un pas *mai departe*, e permis ca preocuparea pentru conservarea, pentru crearea condițiilor sale optime să fie chiar extremă. Căci insul izolat, „individul”, așa cum înțelegeau asta pînă acum poporul și filozoful, doar nu e decît o eroare: nu e nimic în sine, nici atom, nici „verigă a lanțului”, nimic care să fie doar o moștenire de odinioară — el însuși e acea întreagă singulară linie de pînă la el a omului... Dacă reprezintă evoluarea descendentă, declinul, degenerarea și îmbolnăvirea cronică (în linii mari, bolile sînt de pe acum consecințe ale declinului, și *nu* cauzele sale), atunci îi revine o valoare scăzută și dintru început echitatea o cere ca el să le *ia* cît mai puțin cu puțință oamenilor reușiți. El nu mai e decît parazitul acelor...

520

AMURGUL IDOLILOR

34

Creștin și anarhist. — Cînd anarhistul, ca portavoce a straturilor sociale în *declin*, cere cu o frumoasă indignare „legi”, „dreptate”, „drepturi egale”, el se află prin aceasta doar sub presiunea inculturii sale ce nu poate pricepe *din ce cauză*, suferă de fapt, de ce duce lipsă — de viață... îl stăpînește un puternic instinct causal: cineva trebuie să fie vinovat că el se află într-o stare rea... De altfel, „frumoasa indignare” în sine îi și face bine, e o plăcere pentru toți amărîții să ocărăscă — asta le oferă o mică beție de putere. Chiar și numai jeluiala, faptul că te plîngi de ceva îi poate conferi vieții o savoare de dragul căreia o suportă: o doză mai subtilă de *răzbunare* există în orice jeluiala; omul le reproșează celor ce sînt altfel decît el starea sa

rea, ba în anumite circumstanțe chiar și propria-i ticăloșie — ca pe o nedreptate, ca pe un privilegiu *nepermis*. „Dacă eu sînt o canalie*, fii și tu una”: pornind de la această logică, se face revoluție. — Jeluiala nu duce oricum la nimic: se trage din slăbiciune. A pune starea rea în care te afli pe seama altora ori a ta *însăși* — primul lucru îl face socialistul, ultimul de exemplu creștinul —, asta nu reprezintă nici o deosebire reală. Ceea ce au în comun, și să mai spunem; ceea ce e *nedemn* în această privință e faptul că cineva trebuie să fie *vinovat* că omul suferă — pe scurt, că suferindul își prescrie contra suferinței sale dulceața răzbunării. Obiectele acestei nevoi de răzbunare care este o nevoie de *plăcere* reprezintă cauze de circumstanță: suferindul găsește pretutindeni motive pentru a se răcori cu mica lui răzbunare — dacă e creștin, fie spus încă o dată, le găsește în el însuși... Creștinul și anarhistul — ambii sînt *decadents*. — Dar chiar și atunci cînd creștinul condamnă, defăimează, terfelește „lumea”, o face din-tr-un același instinct ca al muncitorului socialist care condamnă, defăimează, terfelește *societatea*: chiar și „Judecata de apoi” mai reprezintă o dulce mîngiere a răzbunării — o revoluție, așa cum o așteaptă și muti-

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

521

citorul socialist, atît doar că gîndită mai în depărtare... Cît despre „lumea de dincolo” — la ce bun o lume de dincolo, dacă ea n-ar constitui un mijloc de a terfeli lumea de aici?...

35

Critica moralei decadenței *. — O morală „altruistă”, o morală în cadrul căreia egoismul se *atrofiază* - reprezintă în orice împrejurare un semn rău. Aceasta e valabil în ce privește individul, aceasta e valabil mai ales în ce privește popoarele. Lipsește ce e mai bun atunci cînd începe să lipsească egoismul. A alege instinctiv ceea ce îți dăunează *ție însuși*, a fi *atras* de motive „dezinteresate” aproape că și oferă formula pentru decadence. „A nu căuta folosul *propriu*” — asta-i doar o frunză de viță morală ce acoperă o cu totul altă realitate, anume una fiziologică: „nu mai sînt în stare să-mi *descopăr* folosul propriu”... Dezagregare a instinctelor! - S-a sfîrșit cu omul atunci cînd devine altruist. — în loc să spună în mod naiv: „eu nu mai valorez nimic”, minciuna morală zice cu gura celui decadent: „Nimic nu are vreo valoare — *viața* nu are nici o valoare” ... O astfel de judecată constituie pînă la urmă un mare pericol, are efect molipsitor — curînd ea proliferază pe întreg solul morbid al societății sub forma unei vegetații tropicale de noțiuni, cînd ca religie (creștinism), cînd ca filozofie (schopenhauerism). în anumite circumstanțe, o astfel de vegetație de arbori otrăvitori crescută din putreziciune otrăvește cu miasmele ei *viața* pe distanțe mari, pentru mii de ani...

36

Morală pentru medici. — Bolnavul e un parazit al societății. Cînd te afli într-o anumită stare e indecent să mai trăiești. A continua să vegetezi într-o lașă dependență de medici și practici terapeutice, după ce sensul vieții, *dreptul* la viață s-a pierdut, ar trebui să atragă după sine un adînc dispreț al societății. La rîndul lor,

522

AMURGUL IDOLILOR

medicii ar trebui să fie mijlocitorii acestui dispreț — nu rețete, ci în flecare zi o nouă doză de *dezgust* față de pacientul lor... A crea o nouă responsabilitate, aceea a medicului, în toate cazurile în care interesul suprem al vieții, al vieții *ascendente*, impune desconsiderarea și îndepărtarea fără de cruțare a vieții ce *degenerează* — de exemplu în privința dreptului la procreație, a dreptului de a te naște, a dreptului de a trăi... A muri într-un mod demn atunci cînd nu mai e posibil să trăiești într-un mod demn. O moartea pe care s-o alegi de bunăvoie, moartea la timpul potrivit, împlinită cu luciditate și bucurie, avînd în preajma ta copii și martori: așa încît să mai fie posibilă o adevărată despărțire, cînd cel ce-și ia rămas bun *încă mai este aici*, și de asemeni o apreciere reală a celor dobîndite și a celor dorite, o *sumă* a vieții — toate acestea spre deosebire de jalnica și înfiorătoarea comedie practică de creștinism în ce privește clipa morții. Să nu io uităm niciodată creștinismului că s-a folosit de slăbiciunea

muribundului pentru a-i silui conștiința, ba chiar și de felul morții pentru a formula judecăți de valoare asupra omului și trecutului său! — Se cuvine aici ca în pofida tuturor lașităților prejudecății să stabilim mai înainte de toate o apreciere corectă, adică fiziologică, a așa-numitei morți *naturale*: care pînă la urmă e și ea una „nenaturală”, o sinucidere. Omul nu piere niciodată din pricina altcuiva decît din a sa proprie. Atît doar că e o moarte în condițiile cele mai vrednice de dispreț, o moarte lipsită de libertate, o moarte la timpul *nepotrivit*, o moarte de laș. Din dragoste de *viață* omul ar trebui să-și dorească altfel moartea, liberă, conștientă, nu din întâmplare, nu prin surprindere ... în sfîrșit, un sfat pentru domnii pesimiști și alți decadents. Nu ne stă în puteri să împiedicăm nașterea noastră: dar putem îndrepta această greșeală — căci uneori e o greșeală. *Suprimîndu-se* omul, face prin aceasta lucrul cel mai demn de respect din cîte există: datorită acestui fapt aproape că merită să trăiască...

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

523

Societatea, dar ce spun eu!, însăși *viața* profită în felul ăsta mai mult decît de pe urma unei „vieți” oarecare trăite în resemnare, cloroză și alte virtuți — i-ai salvat pe ceilalți de vederea ta, ai salvat *viața* de un *contra-argument*... Pesimismul pur, „vert”, se *dovedește abia* prin autoînfirmarea domnilor pesimiști: trebuie mers un pas mai departe cu logica, și nu doar negată *viața* prin „voință și reprezentare”, după cum a făcut-o Schopenhauer — mai întîi trebuie *negat Schopen-haiier*... în treacăt fie spus, oricît de molipsitor e pesimismul, în general el nu sporește totuși starea maladivă a unei epoci, a unui popor: el e expresia lor. Îi cazi victimă așa cum îi cazi victimă holerei: trebuie să ai de pe-acum o constituție îndeajuns de morbidă. Pesimismul însuși nu mai produce nici un singur decadent în *plus*; amintesc de rezultatul statisticii conform căruia anii în care holera face ravagii nu se deosebesc de alți ani prin numărul total de decese.

37

Dacă am devenit mai morali. — Împotriva conceptului meu de „dincolo de bine și de rău” s-a dezlănțuit, după cum era de așteptat, întreaga *ferocitate* a îndobitocirii morale, care se știe că în Germania trece drept morala însăși: aș putea povesti despre asta niște istorioare nostime. În mod deosebit mi s-a pus în vedere să mai reflectez la „superioritatea incontestabilă” a epocii noastre în domeniul judecății morale, la *progresul* pe care l-am făcut aici în mod real: în comparație cu *noi*, un Cesare Borgia n-ar putea fi prezentat nicidecum drept un „om superior”, drept un soi de *supraom*, așa cum o fac eu... Nu fără ași exprima respectul în fața curajului necesar unei întreprinderi atît de temerare, un redactor elvețian de la „Bund” a mers atît de departe încît să „înțeleagă” ideea lucrării mele în sensul că am cerut prin aceasta suprimarea tuturor sentimentelor decente. Foarte îndatorat! — îmi permit drept răspuns să întreb *dacă am devenit cu adevărat mai*

524

AMURGUL IDOLILOR

morali. Că o crede toată lumea, ăsta-i de pe-acum un contraargument în chestiune... Noi, oamenii moderni, foarte sensibili, foarte vulnerabili, ținînd și dînd seamă de multe, în sute de ocazii, ne imaginăm cu adevărat că această umanitate tandră pe care o reprezentăm, această unanimitate pe care am *dobîndit-o* în menajamente, în dorința de întrajutorare, în încredere reciprocă ar însemna un progres pozitiv, ar însemna că prin aceasta i-am depășit cu mult pe oamenii Renașterii. Dar așa gîndește orice epocă, așa *trebuie* să gîn-dească. Cert e că n-ar trebui să ne plasăm în situații de tipul celor din Renaștere, și nici măcar să ne imaginăm că o facem: nervii noștri n-ar rezista la acea realitate, ca să nu mai vorbim de mușchii noștri. Această incapacitate însă nu dovedește nici un progres, ci doar o altfel de alcătuire, mai tîrzie, mai debilă, mai gingașă, mai vulnerabilă, din care se formează în mod necesar o morală *mai plină de menajamente*. Dacă am face abstracție de sensibilitatea și tardivitatea noastră, de senescența noastră fiziologică, atunci și morala noastră a „umanizării” și-ar pierde imediat valoarea — nici o morală n-are valoare în sine —, ba ne-ar stîrni chiar disprețul. Pe de altă

parte, să nu ne îndoim de faptul că noi modernii, cu umanitatea noastră bine vătuită ce nu vrea să fie atinsă de nimic, le-am oferit contemporanilor lui Cesare Borgia o comedie la care să mori de atîta rîs. Într-adevăr, sîntem fără să vrem peste măsură de condei, cu „virtuțile” noastre moderne... Diminuarea instinctelor noastre de ostilitate și neîncredere — și s-ar zice că acesta ne e „progresul” — nu reprezintă decît una din urmările diminuării generale a *viialității* costă de o sută de ori mai multă osteneală, mai multă prudență să te afirmi printr-o existență atît de condiționată, de tîrzie. În acest caz oamenii se ajută reciproc, într-un anumit grad flecare e bolnav, și fiecare e infirmier. Și asta se cheamă apoi „virtute”: între oameni care încă mai cunoșteau altfel viața, mai plină, mai risipitoare, mai debordantă, s-ar fi numit altfel,

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

525

„lașitate” poate, „josnicie”, „morală de băbății”... în-blînzirea moravurilor noastre — aceasta-i teza mea, aceasta-l, dacă vreți, *inovația* introdusă de mine — e o urmare a declinului; dimpotrivă, asprimea și grozăvia moravurilor poate fi o urmare a surplusului de viață. Căci atunci omul poate și risca multe, înfrunta multe, poate și *risipi* multe. Ceea ce odinioară a fost un ingredient al vieții pentru noi ar fi *otravă*... Pentru a fi indiferenți — și asta e o formă de putere —, sîntem de asemenea prea bătrîni, prea tîrzii: morală noastră a compasiunii — cu privire la care am fost primul care am avertizat —, ceea ce s-ar putea numi l'impres-ionism morale, e o expresie mai mult a surescîtării fiziologice, caracteristică pentru tot ce este decadent. Acea orientare care a încercat să se producă pe plan științific cu *morală milei* a lui Schopenhauer — o încercare foarte nefericită! — este adevărata orientare a decadentei* în morală, fiind ca atare profund înrudită cu morală creștină. Epocile puternice, culturile *alese* văd în milă, în „iubirea aproapelui”, în lipsa sinelui și a conștiinței de sine ceva vrednic de dispreț. — Vremurile se cuvin măsurate după forțele lor *pozitive* — și în acest caz se vedește că acea epocă a Renașterii, atît de risipitoare și de supusă fatalității, reprezintă ultima epocă *mare*, iar noi, noi, modernii, cu temătoarea noastră grijă de sine și iubire a aproapelui, cu virtuțile noastre: ale muncii, modestiei, legalității, caracterului științific — tot acumînd, economic, mașinal — ne arătăm a fi o epocă *s!aM*... Virtuțile noastre sînt determinate, sînt *provocate* de slăbiciunea noastră... „Egalitatea”, o anume reală egalizare, care în teoria „drepturilor egale” nu face decît să-și găsească exprimarea, îi aparține în mod esențial declinului: prăpastia dintre om și om, stare și stare, diversitatea tipurilor, voința de a fi tu însuși, de a te distinge — tot ceea ce eu numesc *patosul distanței* — îi este propriu oricărei epoci *puternice*. Puterea ei de încordare, anvergura dintre extremele ei ajunge astăzi să fie tot mai mică —

526

AMURGUL IDOLILOR
INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

527

chiar extremele se estompează, ajungînd în cele din urmă să se asemene... Toate teoriile noastre politice și constituțiile țării, „Imperiul german” nefacînd cîtuși de puțin excepție, sînt concluzii, consecințe necesare ale declinului; efectul neconștientizat al acestei decadence a ajuns să penetreze, înstăpînîndu-se, pînă în lăuntru idealurilor științelor particulare. Obiecția mea contra întregii sociologii din Anglia și Franța rămîne aceea că ea nu cunoaște din experiență decît/ormefe *de declin* ale societății și că în mod cu totul inocent ia drept *normă* a judecării de valoare sociologice propriile instincte ale declinului. Viața în *declin*, scăderea oricărei forțe organizatoare, adică separatoare, deschizătoare de prăpăstii, sub- și supraordonatoare, e formulată în sociologia de astăzi ca *ideal*... Socialiștii noștri sînt decadents, dar și domnul Herbert Spencer e un decadent — el privește triumful altruismului ca pe un deziderat!...

38

Conceptul meu de libertate. — Valoarea unui lucru se găsește uneori nu în ceea ce obții prin el, ci în ce plătești pentru el — în cît ne *costă*. Dau un exemplu. De îndată ce au fost realizate,

instituțiile liberale încetează curind să mai fie liberale; iar mai apoi nu există nimic care să-i dăuneze libertății mai mult și mai temeinic decât instituțiile liberale. Doar se știe ce realizează ele: subminează voința de putere, reprezintă nivelarea muntelui și văii, ridicată la rang de morală, îl determină pe om să fie mic, laș și înclinat spre plăcerile vieții — împreună cu ele triumfă de fiecare dată animalul de turmă. Liberalism: în traducere, *abrutizare în turmă*... Cât timp se mai duce încă o luptă pentru ele, aceleași instituții produc cu totul alte efecte; ele promovează atunci într-adevăr libertatea într-un mod formidabil. Dacă privim mai atent, vedem că războiul e cel ce produce aceste efecte, războiul dus pentru instituții liberale, război care ca atare face să se mențină instinctele *neliberale*. Iar războiul educă omul în spiritul libertății. Căci ce înseamnă libertate? A avea voința responsabilității proprii. A menține distanța ce ne separă. A deveni mai indiferent față de greutate, asprimi, privațiuni, chiar și față de viață. A fi gata să sacrifici oameni pentru cauza ta, neexcluzându-te nici pe tine însuși. Libertate înseamnă că instinctele masculine, cele de plăcere ale războiului și biruinței, domină alte instincte, de exemplu pe cele ale „fericirii”. Omul *eliberat*, și cu atât mai mult *spiritul* eliberat, calcă în picioare acel soi jalnic de prosperitate la care visează negustorii de mărunțișuri, creștinii, vacile, femeile, englezii și alți democrați. Omul liber e *războinic*. — Prin ce se măsoară libertatea, a indivizilor ca și a popoarelor? Prin rezistența ce trebuie înfrântă, prin eforturile care te costă ca să te menții *sus*. Tipul suprem al oamenilor liberi ar trebui căutat acolo unde mereu e în-frîntă rezistența supremă: la cinci pași distanță de tiranie, foarte aproape de pragul pericolului înrobirii. Asta e adevărat din punct de vedere psihologic, dacă înțelegem aici prin „tirani” instinctele nemiloase și teribile ce stîrnesc contra lor un maximum de autoritate și de control — tipul cel mai reușit, Iuliu Cezar; asta e adevărat și din punct de vedere politic, nu trebuie decât să dai o raită prin istorie. Popoarele care au valorat ceva, care au *ajuns* să valoreze ceva, n-au ajuns niciodată la asta avînd instituții liberale: *pericolul mare* a făcut din ele ceva demn de un respect profund, pericolul care abia el ne învață să ne cunoaștem resursele, virtuțile, meterezele și armele proprii, *spiritul* propriu — pericolul care ne *silește* să fim puternici... *Primul* principiu: trebuie să existe nevoia să fii puternic: altfel nu vei ajunge așa niciodată. — Acele sere mari pentru omul puternic, pentru soiul cel mai puternic de om existent pînă acum, comunitățile aristo-

528

AMURGUL IDOLILOR
INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

529

cratice în genul celor din Roma și Veneția înțelegeau libertatea exact în sensul în care înțeleg eu cuvîntul libertate: ca pe ceva ce ai și *nu* ai, ceva ce *vrei* să ai, ceva ce se *cucerește*...

39

Critica modernității. — Instituțiile noastre nu mai sînt bune de nimic: în privința asta există unanimitate. Dar asta nu din vina lor, ci din a *noastră*. După ce ne-am pierdut toate instinctele din care se dezvoltă instituțiile, ajungem să pierdem și instituțiile pentru că *noi* nu mai sîntem buni de ele. Democratismul a fost dintotdeauna forma de declin a forței organizatoare: am mai caracterizat odată în *Omenesc, preaomenesc I*, p. 300, democrația modernă dimpreună cu jumătățile ei de măsură precum „Imperiul german”, drept *forma de declin a statului*. Ca să existe instituții, trebuie să existe un soi de voință, de instinct, de imperativ anti-liberal pînă la răutate: voința de tradiție, de autoritate, de responsabilitate pentru secole de-aci înainte, de *solidaritate* a șirurilor de generații înainte și înapoi în inflnitum. Dacă această voință există, atunci se întemeiază ceva în genul unul imperium Romanum: sau ca Rusia, astăzi *unica* putere ce are în ea durabilitate, putînd să aștepte, putînd încă promite ceva — Rusia, noțiunea contrară în raport cu jalnicul sistem de stătulețe europene și cu nervozitatea ajunsă într-o fază critică odată cu întemeierea imperiului german... întreg Apusul nu mai posedă acele Instincte din care se dezvoltă instituții, din care se dezvoltă *viitorul* poate că nimic nu-I displace mai

tare „spiritului său modern”. Se trăiește ziua de azi, se trăiește în mare viteză — se trăiește foarte Iresponsabil: tocmai asta se cheamă a fi „libertate”. Ceea *ce face* ca instituțiile să fie instituții e disprețuit, urât, respins: lumea crede că o pîndește pericolul unei noi sclavii acolo unde fie și numai că se face auzit cuvîntul „autoritate”. Atît de departe merge la decadence în Instinctul pentru valoare

al politicianilor noștri, al partidelor noastre politice: ei *preferă instinctiv* ceea ce dizolvă, ceea ce accelerează sfîrșitul... Mărturie stă *căsătoria modernă*. Căsătoria modernă și-a pierdut în mod vădit orice rațiune: aceasta însă nu constituie un contraargument în defavoarea căsătoriei, ci a modernității. Rațiunea căsătoriei se afla în responsabilitatea juridică exclusivă a bărbatului: în felul ăsta căsătoria avea un centru de greutate, în timp ce azi șchiopătează de ambele picioare. Rațiunea căsătoriei se afla în imposibilitatea principială ca ea să fie desfăcută: în felul ăsta dobîndea un accent care reușea să *primească ascultare* față în față cu hazardul sentimentului, pasiunii și clipei. Ea se mai afla de asemenea în responsabilitatea familiilor în ce privește alegerea soților. O dată cu indulgența crescîndă față de căsătoria *din dragoste*, temeiul căsătoriei, adică ceea *ce face* abia din ea o instituție, a fost de-a dreptul eliminat. O instituție nu se întemeiază în vecii vecilor pe o idiosincrasie, o căsnicie, după cum am mai spus, nu se întemeiază pe „dragoste”; ea se întemeiază pe instinctul sexual, pe instinctul de proprietate (femeie și copil ca proprietate), pe *instinctul de putere* care-și reorganizează permanent formațiunea cea mai mică de putere, familia, care *are nevoie* de copii și moștenitori pentru a-și menține și fiziologic gradul atins de putere, influență, bogăție, pentru a pregăti misiuni pe termen lung, pentru a pregăti solidaritatea instinctului de-a lungul secolelor. Căsătoria ca instituție presupune de pe acum afirmarea celei mai mari, celei mai durabile forme de organizare: dacă societatea însăși nu poate *garanta* pentru sine, ca întreg, pînă în generațiile cele mai depărtate, atunci căsătoria n-are absolut nici un sens. — Căsătoria modernă și-a pierdut sensul — drept care oamenii o desființează.

40

Problema muncitorească. — Prostia, în fond degenerarea Instinctului care azi e pricina tuturor prostiilor,

530

AMURGUL IDOLILOR

constă în aceea că există o problemă muncitorească, în legătură cu anumite lucruri *nu se pun întrebări*: primul imperativ al instinctului. — Nu întrevăd cîtuși de puțin ce se dorește să se întîmple cu muncitorul european, după ce mai întîi s-a făcut din el o problemă, îi merge mult prea bine pentru a nu pune la fiecare pas întrebări tot mai multe, tot mai sfruntate. În cele din urmă are de partea sa numărul mare. Speranța a dispărut complet că aici s-ar putea forma dintr-un soi de om modest și nepretențios, dintr-un tip de chinez, o stare socială: iar asta ar fi avut o rațiune, ar fi fost de-a dreptul o necesitate. Ce s-a întreprins? — Totul, pentru a nimici în fașă pînă și premisa în acest sens — prin cea mai iresponsabilă lipsă de atenție au fost distruse din temelii instinctele datorită cărora existența muncitorului devine posibilă ca stare socială, dato rită cărora muncitorul își devine Lui *însuși* posibil. Muncitorul a fost făcut să devină apt pentru militarie, i s-a dat dreptul de coaliție, dreptul de vot politic: ce-i de mirare dacă azi muncitorul își percepe de pe acum existența ca pe o stare de calamitate (formulînd moral: ca pe o *nedreptate*)? Dar mai întreb încă o dată: ce se *vrea*? Dacă urmărești un scop, trebuie să vrei și mijloacele: cînd vrei sclavi, ești un smintit dacă-i educi să fie stăpîni.

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

531

41

„Libertatea la care *nu* mă refer...” — în timpuri ca cele de astăzi, a te abandona în voia instinctelor înseamnă o fatalitate în plus. Aceste instincte se contrazic, se perturbă, se distrug

între ele; am definit de pe acum modernitatea ca pe autocontrazicerea fiziologică. Rațiunea educației ar cere ca sub o constrângere de fler să fie *paralizat* măcar unul dintre aceste sisteme ale instinctului, pentru a-i permite altuia să prindă puteri, să se întărească, să se înstăpânească. Astăzi ar trebui ca mai întâi să facem să devină posibilă individualitatea, *operînd o reducere* a acesteia: posibilă, adică

întreagă... Contrarul se întîmplă: pretenția la independență, la dezvoltare liberă, la un *laissez aller* e ridicată la modul cel mai pătimăș tocmai de cei pentru care nici că ar exista Mu care să-i *țină prea din scurt* — asta-i valabil în politicis, asta-i valabil în artă. Dar acesta e un simptom de *decadence*: noțiunea noastră modernă de „libertate” e o dovadă în plus a degenerării instinctului.

42

Unde e nevoie de credință. — Nimic nu-i mai rar în-tîlnit printre moraliști și sfinți decît onestitatea; poate că ei afirmă contrariul, poate chiar o *cred* ei înșiși. Căci atunci cînd o credință e mai utilă, mai eficientă, mai convingătoare decît fățarnicia conștientă, atunci fățarnicia se transformă de îndată, din instinct, în *inocență*: prima teză necesară înțelegerii marilor sfinți. Și în cazul filozofilor, un alt soi de sfinți, meseria în ansamblu îi determină să nu admită decît anumite adevăruri: anume pe acelea pentru care meseria lor deține confirmarea *publică* — pentru a vorbi în limbaj kantian, adevăruri ale rațiunii *practice*. Ei știu ce *trebuie* demonstrat, în chestiunile astea sînt practici — se recunosc între ei după faptul că părerile lor coincid în privința „adevărurilor”. — „Să nu mărturisești strimb” — tradus: domnul meu filozof, *fereste-te* să spui adevărul...

43

Spus la urechea conservatorilor. — Ceea ce nu se știa înainte, ceea ce azi se știe, s-ar putea ști — o *regresiune*, o reîntoarcere într-un sens și într-o măsură oarecare nici nu-i posibilă. Noi fiziologii, cel puțin, o știm. Dar așa au crezut toți preoții și moraliștii — *vroiau* să readucă omenirea la o măsură *anterioară* a virtuții, să dea îndărăt *șurubul*. Morala a fost dintotdeauna un pat a lui Procust. Pînă și politicienii iau imitat aici pe predicatorii virtuții: există încă și astăzi partide

532

AMURGUL IDOLILOR
INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

533

al căror țel visat e mersul *de rac* al tuturor lucrurilor. Dar nu e nimeni liber să fie rac. N-avem încotro: *trebuie* mers înainte, vreau să zic: pas *cu pas mai departe în decadence* (asta fiind *propria-mi* definiție a „progresului” modern...). Această evoluție a lucrurilor poate fi *frînată*, iar prin frinare degenerarea însăși poate fi zăgăzuită, acumulată, făcută să devină mai vehementă și *mai subită*: mal mult nul posibil.

44

Noțiunea mea de geniu. — Marii bărbați sînt precum marile epoci, materii explozive în care s-a acumulat o forță uriașă; istoric și fiziologic, premisa lor e întotdeauna aceea că în vederea lor s-a strîns, s-a acumulat, s-a economisit și conservat îndelung, că mult timp n-a avut loc nld o explozie. Dacă în masă presiunea a ajuns prea mare, e suficient stimulul cel mai întîmplător pentru a face să apară „geniul”, „fapta”, destinul măreț. Ce mai contează atunci mediul înconjurător, epoca, „spiritul timpului”, „opinia publică”! — Să luăm cazul lui Napoleon. Franța revoluționară, și mal mult încă cea prerevoluționară ar fi dat la iveală dinlăuntru ei

tipul opus celui al lui Napoleon: chiar *a și făcut-o*. Și pentru că Napoleon era *altfel*, succesor al unei civilizații mai puternice, mai întinse în timp, mai vechi decât cea care în Franța se prefăcea în abur și pulbere, a ajuns el stăpîn aici, *a fost* aici singurul stăpîn. Marii bărbați sînt necesari, timpul în care apar e întîmplător; că aproape întotdeauna ei ajung stăpîni peste timp își are cauza numai în faptul că sînt mai puternici, mai bătrîni, că s-a acumulat mai îndelung în vederea lor. între un geniu și epoca sa există un raport ca cel între puternic și slab, la fel și ca între bătrîn și tînăr: epoca e relativ mereu cu mult mai tînără, mai firavă, mai imatură, mai nesigură, mai puerilă. — Că în privința acestui fapt în Franța lumea gîndește azi *foarte diferit* (și în Germania la fel: dar asta nu-nseamnă nimic), că acolo teoria mediului, adevărată teorie de

neurotici. a ajuns sacrosanctă și aproape științifică și găsește crezare pînă și între fiziologi, asta „nu miroase bine”, asta te întristează. — Nici în Anglia lucrurile nu sînt înțelese altfel, dar nimeni nu se va amari din pricina asta. Englezul nu are la îndemînă decât două căi pentru a se împăca cu geniu și cu „marele om”: fie în mod *democratic* în maniera lui Buckle, fie *religios* în maniera lui Carlyle. — *Pericolul* existent în oameni și timpuri mari e extraordinar; imediat în urma lor apare epuizarea de toate felurile, sterilitatea. Marele om constituie un final; o epocă mare, Renașterea de exemplu, constituie un final. Geniu — în operă, în faptă — e în mod necesar un risipitor: măreția lui constă în faptul că se *consumă*... Instinctul autoconservării e ca și suspendat; presiunea uriașă a forțelor degajate îi interzice orice astfel de protejare și prudență. Asta se numește „a se sacrifica”; sînt lăudate „eroismul” său în această privință, indiferența față de binele propriu, devotamentul față de o idee, o cauză măreață, o patrie: toate niște neînțelegeri... El iriază, se revarsă, se consumă, nu se cruță — cu fatalitate, funest, involuntar, după cum Involuntară e și revărsarea unui rîu peste malurile sale. Dar pentru că el se datorează mult unor asemenea explozivi, li s-au și acordat multe în schimb, de exemplu un soi de *morală superioară*... Doar asta-i felul de a fi al recunoștinței omului: își *înțelege* greșit binefăcătorii.

45

Criminalul și ceea ce se înrudește cu el. — Tipul de criminal — acesta-1 tipul de om puternic aflat în condiții defavorabile, un om puternic, împins să devină bolnav. îl lipsește mediul sălbatec, o anume natură și formă de existență mai liberă și mai primejdioasă, în care tot ce înseamnă armă și apărare în instinctul omului puternic *există în mod legitim*. Societatea i-a ostracizat *virtuțile*; instinctele cele mai vii pe care le-a adus cu sine se contopesc curînd cu afectele apăsă-

534

AMURGUL IDOLILOR

toare, cu suspiciunea, teama, dezonoarea. Dar asta aproape că e *rețeta* degenerării fiziologice. Cel ce trebuie să facă într-ascuns, cu îndelungă încordare, precauție, viclenie, ceea ce știe să facă cel mai bine, ceea ce ar face cu cea mai mare plăcere, acela devine anemic; și pentru că de pe urma instinctelor sale nu culege niciodată nimic altceva decât numai primejdie, prigonire, suferință, i se schimbă și sentimentul față de aceste instincte — le resimte ca pe o fatalitate. Societatea, această societate a noastră domesticită, mediocră, scopită e cea în care omul natural, descins din munți ori din aventurile mării, degenerază în mod necesar ajungînd un criminal. Ori în mod aproape necesar: căci există cazuri în care un astfel de om se dovedește a fi mai puternic decât societatea: cazul cel mai faimos e cel al corsicanului Napoleon. în privința problemei pe care o avem aici în față, mărturia lui Dostoievski e importantă — a lui Dostoievski, a singurului psiholog, în trecut fie spus, de la care eu am avut ceva de învățat: el aparține celor mai frumoase întîmplări norocoase din viața mea, mai mult chiar decât descoperirea lui Stendhal. Acest om *profund* a avut de zece ori dreptate disprețuindu-i pe germanii cei superficiali; el l-a intuit pe ocașii siberieni în mijlocul cărora a trăit mult timp — toți fiind mari răufăcători pentru care nu mai exista cale de întoarcere în societate — în chip foarte diferit de cum se aștepta el însuși — oarecum ca fiind dăltuiți din

lemnul cel mai bun, mai virtuos și mai de preț ce crește pe pământ răscesc. Să generalizăm acum cazul criminalului: să ne închipuim niște naturi umane cărora dintr-un motiv oarecare le lipsește aprobarea publică, care știu că nu sînt percepute ca fiind binefăcătoare, utile — acea senzație de tip ciandala că nu ești socotit drept egal, ci ca unul care e proscris, nedemn, care spurcă ceea ce atinge! Gîndurile și acțiunile tuturor acestor naturi sînt de culoarea subteranului; totul la ele este mai palid decît la cele a căror existență se află la lumina zilei.

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

535

Dar aproape toate formele de existență pe care le evidențiem astăzi au trăit odinioară în această atmosferă pe jumătate de criptă: tipul omului de știință, artistul, geniul, liber-cugetătorul, actorul, negustorul, marele explorator... Cît timp *preotul* trecea drept tipul suprem, era devalorizat *orice* sol de om valoros... Va veni și timpul — o promit — cînd el va trece drept tipul cel mai de jos, drept ciandala *al nostru*, drept soiul de om cel mai mincinos, mai indecent... Atrag atenția asupra felului în care și acum, sub guvernarea cea mai blîndă a moralei existentă vreodată în lume, ori cel puțin în Europa, orice Izolare, orice lungă, prea lungă zăbovire *dedesubt* apropie forma de existență neobișnuită, impenetrabilă de acel tip pe care criminalul îl duce la desăvîrșire. Toți înnoitorii spiritului poartă pe frunte, cîtva timp, semnul pal și fatalist al unor ciandala: *nu* pentru că așa ar fi percepuți de alții, ci pentru că ei înșiși simt teribila prăpastie cel departe de tot cel uzual și stă la loc de cinste. Aproape orice geniu cunoaște „existența catilinară” ca pe una din evoluțiile sale, un sentiment de ură, răzbunare și răzvrătire împotriva a tot ce de pe acum *este*, împotriva a tot ce nu mai *devine*... Catilina — forma de preexistentă a *oricărui* Cezar.

46

Aici perspectiva e liberă. — Cînd un filozof tace, asta poate însemna elevație sufletească; poate însemna iubire, atunci cînd el se contrazice; e posibilă și o politețe mincinoasă, a celui ce întreprinde actul cunoașterii. S-a spus nu fără finețe: *ii est indigne des grands coeurs de repandre le trouble qu'ils ressentent: atît doar că trebuie adăugat că a nu te teme de lucrurile cele mai înjositoare* poate și asta să însemne măreție sufletească. O femeie care iubește își sacrifică onoarea; cel ce întreprinde actul cunoașterii cînd „iubește” își sacrifică poate umanitatea: un Dumnezeu care iubea a fost evreu...

536

AMURGUL IDOLILOR

47

Frumusețea nul o întîmplare. — Și frumusețea unei rase ori a unei familii, farmecul și blîndețea fiecărui gest, se dobîndesc lucrîndu-le; frumusețea geniului e, asemeni geniului, rezultatul final al muncii acumulate de generații. Trebuie să fi făcut mari sacrificii de dragul bunului-gust, trebuie să fi făcut multe, să fi renunțat la multe pentru acesta — secolul al XVII-lea francez e admirabil în ambele —, trebuie să fi văzut în el un principiu de selecție a societății, a locului, a vestimentației, a satisfacerii sexualității, trebuie să fi preferat frumusețea în locul beneficiului, obișnuinței, piniilor uzuale, inerției. Drept fir călăuzitor suprem: nici în fața ta însuși să nu faci „după cum îți vine”. — Lucrurile cele bune sînt peste măsură de costisitoare: și mereu e valabilă legea că cel ce le *posedă* e un altul decît cel ce le *dobîndește*. Tot ce e bun e moștenire: ce nu-i moștenit e nedesăvîrșit, e un început... Pe timpul lui Cicero, care își exprimă surprinderea în această privință, în Atena bărbății și adolescenții le erau cu mult superiori în frumusețe femeilor: dar cîtă muncă și efort în slujba frumuseții nu pretinsese aici din partea sa sexul bărbătesc, secole de-a rîndul — Căci să nu ne înșelăm în privința metodicii: o simplă cultivare a sentimentelor și ideilor e aproape egală cu zero (aici se află marea eroare a culturii germane, cu totul iluzorii): trebuie ca mai întîi să-ți convingi *trupul*. Menținerea severă a unei ținute marcante și distinse, obligația de a trăi numai împreună cu oameni care nu fac „după cum le vine” sînt pe deplin suficiente pentru a deveni marcant și distins: după două, trei generații totul a și fost *interiorizat*. Decisiv pentru destinul

unul popor și al omenirii e să-și înceapă cultura din locul *potrivit* — pornind *nu* de la „suflet” (așa cum socotea funesta superstiție a preoților și semipreoților): locul potrivit e trupul, gestul, dieta, fiziologia — *restul* decurge de aici... De aceea grecii rămân *primul eveniment cultural* al istoriei — știau *că fac* ceea ce trebuie făcut; crești-

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

537

nismul, cu disprețul său pentru trup, a fost pînă acum cea mai mare nenorocire a omenirii.

48

Progres așa cum îl înțeleg eu. — Și eu vorbesc despre o „reîntoarcere la natură”, deși nu e propriu-zis vorba de a te întoarce, ci de a *sui* — a sui la natura și simplitatea superioară, liberă, teribilă chiar, aceea care pune în joc marile îndatoriri, fiindu-1 *permis* s-o facă... Exprimat printr-o *pildă*: Napoleon a fost un crîmpei de „reîntoarcere la natură” așa cum o înțeleg eu (de exemplu în rebus tacticis și, mai mult încă, după cum o știu militarii, în chestiuni ale strategiei). — Dar Rousseau — unde vroia la drept vorbind să se întoarcă? Rousseau, acest prim om modern, idealist și canalie* în aceeași persoană; care avea nevoie de „demnitate” morală pentru ași suporta propria înfățișare, fiind bolnav de o nepotolită vanitate și de un nepotolit dispreț de sine. Această stîrpicură pripășită în pragul noii epoci vroia și ea o „reîntoarcere la natură” — unde, mai întreb o dată, vroia să se reîntoarcă Rousseau? — îl urăsc pe Rousseau pînă și în revoluție: în istoria universală ea reprezintă expresia acestei dualități de idealist și canalie*. Farsa sîngeroasă ce-a însoțit această revoluție, „Imoralitatea” ei, mă interesează prea puțin: ce urăsc e *moralitatea* ei rousseauiană — așa-zisele „adevăruri” ale revoluției care încă mai au efect și prin care atrage de partea ei tot ceea ce e platitudine și mediocritate. Teoria egalității!... Dar nici că există otravă mai otrăvitoare: căci *pare* a fi predicată de dreptatea însăși, în timp ce ea reprezintă *sjîrșitul* dreptății... „Celor asemenea lucruri asemenea, celor neasemenea lucruri neasemenea” — *asta* ar fi adevărata spusă a dreptății: și ceea ce rezultă de aici, „să nu faci niciodată ca lucruri neasemenea să ajungă asemenea”. — Faptul că în jurul acelei doctrine a egalității s-au petrecut lucruri atît de îngrozitoare și de sîngeroase i-a conferit acestei „idei moderne” par excellence un soi de

538

AMURGUL IDOLILOR

aureolă și lumină de foc, astfel încît revoluția, ca *piesă de teatru*, a sedus chiar și cele mai nobile spirite. La urma urmei asta nu-1 un motiv să-1 acorzi mai mare prețuire. — Nul văd decît pe un singur om care s-o fi perceput așa cum trebuie percepută, cu *scîrbă* — pe Goethe.

49

Goethe — nu un eveniment german, ci unul european: o încercare formidabilă de depășire a secolului al XVIII-lea printr-o reîntoarcere la natură, printr-o *suire* la simplitatea Renașterii, un soi de autodepășire din partea acestui secol. — Purta în el cele mai puternice instincte ale secolului: sentimentalitatea, idolatrizarea naturii, antistoricitatea, idealismul, irealitatea și revoluționarismul (ultimul nu-i decît o formă a irealității). Și-a luat într-ajutor istoria, științele naturii, Antichitatea, de asemenea pe Spinoza, în mod deosebit activitatea practică; sa înconjurat exclusiv de orizonturi închise; nu s-a desprins de viață, s-a așezat înlăuntru ei; nu era descurajat și lua cît putea asupra sa, deasupra sa, înlăuntru său. Ce vroia era *totalitatea*; combătea separarea dintre rațiune, senzorialitate, sentiment, voință (predicată în maniera celei mai respingătoare scolastici de către *Kant*, antipodul lui Goethe); s-a disciplinat spre a deveni un întreg, s-a *creat* pe sine însuși... în toiul unei epoci de o mentalitate de orientare ireală, Goethe a fost un realist convins: avea o atitudine aprobativă față de tot ce se aseamăna cu el în această privință, n-a existat pentru el eveniment mai măreț ca acel ens realissimum numit Napoleon. Goethe a conceput un om puternic, foarte cultivat, îndemînic în tot ce ține de trup, strunindu-se el însuși, avînd pentru sine o profundă considerație, un om care poate îndrăzni să-și permită întreaga cuprindere și bogăție a naturaleții, care e îndeajuns de puternic pentru această libertate; omul toleranței, nu din slăbiciune ci din tărie, pentru că știe să

folosească în

INCURSIUNILE UNUI INACTUAL

539

propriul avantaj chiar și acele lucruri care ar distruge o natură mediocră; omul pentru care nu mai există nimic interzis, în afară numai de *slăbiciune*, fie că ea se numește viciu ori virtute... Un astfel de spirit *eliberat* se situează cu un fatalism voios și încrezător în centrul universului, avînd *credința* că numai luate în parte lucrurile sînt reprobabile, că în ansamblu totul își află mîntuirea și își răspunde pozitiv — *el nu mai e negativist*... Dar o astfel de credință e cea mai înaltă dintre toate credințele posibile: am botezat-o cu numele lui *Dionysos*.

50

S-ar putea spune că într-un anume sens secolul al XLX-lea a năzuit *deopotrivă* la cele la care Goethe năzuisese ca persoană: la universalitate în înțelegere, în acceptare, la a lăsa lucrurile să ajungă pînă la tine, la un realism temerar, la venerarea a tot ce e concret. Cum se face că rezultatul în ansamblu nu e un Goethe, ci un haos, un oftat nihilist, o neștiință pe unde să mai scoți cămașa, un Instinct al istovirii care în prax te tot îndeamnă *să apelezi la secolul al optsprezecelea?* (de exemplu sub forma de romantism al simțirii, de altruism și hipersentimentalitate, de feminism în chestiuni de gust, de socialism în politică). Oare nu e secolul al nouăsprezecelea, mai ales spre sfîrșitul său, doar un secol al optsprezecelea înăsprit, *abrutizat*, adică un secol de *decadence*? Să fi fost astfel Goethe, nu doar pentru Germania ci pentru întreaga Europă, o simplă întîmplare, o frumoasă zădărnicie? — Dar marii oameni sînt greșit înțeleși dacă-i privești din perspectiva jalnică a folosului obștesc. Că lumea nu știe să tragă nici un folos de pe urma lor — *faptul în sine ține poate de măreție*...

51

Goethe este cel din urmă german pentru care mai am o venerație: el ar fi intuit trei lucruri pe care eu le

540

AMURGUL IDOLILOR

intuiesc - în plus ne înțelegem și în privința „crucii”... Deseori sînt întrebat de ce scriu de fapt în *germană*: nicăieri nu sînt mai greșit înțeles ca în patrie. Dar la urma urmei, cine știe dacă într-adevăr *doresc* să fiu citit astăzi? — A crea lucruri asupra cărora timpul își încearcă zadarnic colții; a fi preocupat, în privința formei, a *substanței*, de un pic de nemurire — n-am fost încă niciodată suficient de modest să pretind mai puțin de la mine. Aforismul, maxima, în care sînt maestru ca cel dinții dintre germani, sînt forme ale „veșniciei”; orgoliul meu constă în a spune în zece propoziții ceea ce oricare altul spune într-o carte — ceea ce oricare altul nu spune într-o carte...

I-am dăruit omenirii cartea cea mai profundă pe care o posedă, pe *Zarathustra* al meu: peste puțin io voi dăruia pe cea mai independentă.

CE LE DATOREZ ANTICILOR

în încheiere un cuvînt despre acea lume la care am căutat căi de acces, la care poate că am găsit o nouă cale de acces — lumea antică. Gustul meu — posibil ca el să fie contrariul unui gust răbdător — e și aici departe de a spune „da” la toate: în general nu-i place să spună „da”, mai bine spune „nu”, cel mai bine nu spune nimic... Asta-i valabil în privința unor culturi în ansamblul lor, asta-i valabil în privința cărților, e valabil și în ce privește locuri și peisaje. În

fond, e vorba de un număr foarte mic de cărți antice care au o însemnătate în viața mea; printre ele nu se află cele mal faimoase. Simțul meu pentru stil, pentru epigramă ca stil, s-a trezit aproape Instantaneu la contactul cu Salustiu. N-am uitat uimirea veneratului meu profesor Corssen atunci când a fost nevoit săi dea celui mai prost latinist al său nota cea mai bună — terminasem totul dintr-o suflare. Concis, sever, avînd la bază cît mal multă substanță cu puțință, cu o răutate rece contra „cuvîntului frumos”, a „sentimentului frumos” deopotrivă — în toate acestea m-am intuit pe mine însumi. E recognoscibilă la mine o foarte serioasă ambiție — care se extinde pînă la un Zarathustra al meu —, a unui stil *roman*, a celui „aere perennius” în stil. — Nu altfel s-au petrecut lucrurile la primul meu contact cu Horațiu. Pînă astăzi n-am resimțit la nici un alt poet aceeași încîntare artistică pe care de la bun început mi-au dăruit-o odele lui Horațiu. În anumite limbi nici măcar nu poți *năzui* la ceea ce a fost realizat aici. Mozaicul acesta de cuvinte, în care fiecare cuvînt, ca

542

AMURGUL IDOLILOR

sunet, ca topos. ca noțiune, își iradiază forța, la dreapta și la stînga și peste întreg, acest minimum de întindere și număr de semne, acest maximum de energie a semnelor dobîndit în felul acesta — toate astea reprezintă stilul roman, și dacă lumea vrea să mă creadă, stilul *ales* par excellence. Față de asta, tot restul de poezie ajunge să fie ceva prea popular — simplă limbule a simțirii...

Grecilor nu le datorez cîtuși de puțin impresii similare ca forță; și, pentru a o spune de-a dreptul, ei nu *pot* fi pentru noi ceea ce sînt romanii. De la greci nu se poate *învăța* ceva — felul lor de a fi e străin, e și prea fluid pentru a avea un efect imperativ, „clasic”. Cine a învățat vreodată să scrie după un grec! Cine ar fi învățat asta vreodată *fără* romani!... Să nu cumva să mi se obiecteze cu Platon. În cel privește pe Platon sînt un sceptic temeinic și n-am fost niciodată în stare să mă raliez admirației, obișnuită printre învățați, pentru *artistul* Platon. Pînă la urmă am aici de partea mea pe cei mai rafinați judecători ai gustului, chiar din rîndurile anticilor. După cum mi se pare, Platon învălmășește între ele toate formele stilistice, fiind prin aceasta un *prim* decadent al stilului: are pe conștiință cam ce au avut și cinicii, care au inventat satura Me-nipeea. Pentru ca dialogul platonice, acest gen de dialectică teribil de vanitos și de infantil, să poată exercita vreun farmec, trebuie să nu fi citit niciodată niște francezi de calitate — pe Fontenelle, de pildă. Platon e plecticos. — În cele din urmă, neîncrederea mea față de Platon merge în profunzime: găsesc că s-a rătăcit atît de departe de toate instinctele esențiale ale elenilor, că e atît de supermoralizator, atît de preexistent-creștin — la el noțiunea de „bine” e de pe acum noțiunea supremă —, încît în legătură cu fenomenul Platon luat în ansamblu aș folosi, în locul oricărei alteia, mai degrabă vorba aspră de „șarlatanie superioară” ori, dacă

CE LE DATOREZ ANTICILOR

543

place mai mult auzului, cea de idealism. Faptul că acest atenian a mers la școala egiptenilor (ori a evreilor din Egipt?...) a fost scump plătit. Din perspectiva mării fatalități a creștinismului, Platon reprezintă acea ambiguitate și fascinație numită „ideal”, oferind naturilor mai nobile ale Antichității posibilitatea să se înțeleagă pe sine greșit și să pășească pe *puntea* ducînd spre „cruce”... Și cît Platon mai există încă în noțiunea de „biserică”, în construcția, sistemul, practica bisericii! — Autorul care dintotdeauna m-a reconfortat, m-a atras cu predilecție, m-a *refăcut* de pe urma întregului platonism, a fost *Tucidide*. Tucidide și, poate, *Principele* lui Machiavelli sînt cei mai aproape de mine însumi datorită voinței absolute de a nu se autoamăgi cu nimic și de a vedea rațiunea în *realitate* — *nu* în „rațiune”, și încă mai puțin în „morală”... Nimic în afară de Tucidide nu te lecuiește mai temeinic de jalnica manieră a grecilor de a zugrăvi totul în culorile trandafirului ale idealului, pe care drept răsplată a dresurii sale gimnaziale tînărul de „formație clasică” o poartă cu el mai departe în viață. Trebuie să-i întorci fiecare rînd pe față și pe dos și săi citești gîndurile ascunse la fel de

limpede ca și cuvintele sale: există puțini gânditori atât de plini de gânduri ascunse. În el *cultura sofștilor*, vreau să zic: *cultura realiștilor*, își găsește expresia ei desăvârșită: iată o orientare de neprețuit într-un timp când șarlatania cu morala și idealul tocmai a început să fie practică de școlile socratice de pretutindeni. Filozofia grecilor ca *decadence* a instinctului grec; Tucidide ca însumare amplă, ca revelație ultimă a acelei realități puternice, severe, aspre pe care mai vechiul elen o avea în Instinct. *Curajul* în fața realității deosebește pînă la urmă între ele asemenea naturi precum cele ale lui Tucidide și Platon: Platon e un laș în fața realității — prin urmare se refugiază în ideal; Tucidide își exercită stăpînirea asupra *lui însuși* — prin urmare își exercită stăpînirea și asupra lucrurilor...

544

AMURGUL IDOLILOR

Să adulmec în greci „suflete frumoase”, „căi de mijloc aurite” și alte sublimități, să admir la ei, de exemplu, calmul în măreție, convingerile ideale, simplitatea superioară — de această „simplitate superioară”, o nălserie allemande la urma urmei, m-a păzit psihologul pe care-l purtam în mine. Am văzut care era instinctul lor cel mai viguros, voința de putere, am văzut cum tremurau în fața forței năprasnice a acestui instinct, am văzut cum toate Instituțiile lor se dezvoltau din măsuri de protecție luate pentru ca ele să se asigure una împotriva celeilalte, în fața *materiei explozive* dinlăuntrul lor. Colosala presiune din interior se descărca atunci în exterior printr-o dușmănie teribilă și lipsită de scrupule; comunitățile cetățitorilor se sfîșiau între ele pentru ca cetățenii fiecareia în parte să-și găsească liniștea în fața lor înșile. Era necesar să fii puternic: primejdia era pe aproape - pîndea de pretutindeni. Ființarea trupească, superb de mlădioasă, cutezătorul realism și imoralism propriu elenului a fost o *nevoie*, și nu o „natură”. A urmat abia mai tîrziu, n-a existat de la început. Și nici cu sărbătorile și cu artele nu se urmărea nimic altceva decît ca omul să se simtă ajuns în *vîrf*, să se *arate* ajuns în *vîrf*: sînt mijloace de autoglorificare, în anumite ocazii mijloace de a provoca altora teamă de persoana ta... Să-l judeci pe greci, în manieră nemțească, după filozofii lor — de pildă să iei în considerare poza de cumsecădenire afișată de școlile socratice pentru a te lămuri *ce* este în fond elenistic! ... Filozofii doar sînt acei decadents ai lumii eline, sînt mișcarea adversă îndreptată împotriva gustului antic, ales (împotriva Instinctului agonal, împotriva polis-ului, împotriva valorii rasei, împotriva autorității obîrșiei). Virtuțile socratice erau predicate *pentru că* grecii și le pierduseră: iritabili, nestatornici, cu toții niște comedianți, aveau chiar prea multe motive să accepte să li se predice morala. Nu că asta ar fi ajutat la ceva: dar

CE LE DATOREZ ANTICILOR

545

vorbele și atitudinile mărețe le stau atât de bine celor decadents ...

Am fost primul care spre a înțelege instinctul elen mai vechi, încă rodnic și chiar debordant, am luat în serios acel fenomen minunat ce poartă numele de Dio-nysos: el nu se explică decît printr-un *exces* de putere. Cinei studiază pe greci așa cum o face cel mai profund cunoscător din ziua de azi al culturii lor, așa cum o face Jacob Burckhardt, acela a știut imediat că în felul acesta s-a realizat ceva: Burckhardt i-a adăugat lucrării sale *Cultura grecilor* un capitol aparte despre fenomenul amintit. Pentru contrast, să remarcăm sărăcia de instinct aproape amuzantă a filologilor germani atunci cînd nimeresc în preajma dionisiacului. Mai ales faimosul Lobeck, care s-a furișat în această lume de stări misterioase cu siguranța respectabilă a unui șoarece ajuns sfrijit printre aștepta cărți și care s-a convins pe sine însuși că în felul acesta greșos de ușuratec și de pueril, el procedează științific — Lobeck așadar, pu~ nîndu-și la bătaie întreaga erudiție, a dat de înțeles că în fond toate aceste curiozități n-au nici o semnificație mai specială. Se prea poate într-adevăr ca preoții să le fi împărtășit celor ce participau la astfel de orgii unele lucruri nu lipsite de valoare, de pildă că vinul stîrnește plăcerea simțurilor, că uneori omul trăiește hrănin-du-se doar cu fructe, că plantele înfloresc primăvara, că se ofilesc toamna. În ce privește cea atât de stranie abundență de rituri, simboluri și mituri de origine orgiastică, de care lumea antică e literalmente năpădită, Lobeck

găsește aici prilejul să fie cu o Idee încă mai spiritual. „Grecii”, spune el *l'Aglaophamus I*, 672), „cînd n-aveau nimic altceva de făcut, rideau, se zbenguiau, alergau nebunește de jur împrejur, ori, pentru că uneori omul simte chef și de așa ceva, se așezau pe jos, plîngeau și se jeluiau. Mai tîrziu soseau și *alții*, care încercau totuși să găsească un motiv pentru un

546

AMURGUL IDOLILOR
CE LE DATOREZ ANTICILOR

547

atare comportament surprinzător; și astfel, pentru a le explica, au apărut în jurul sărbătorilor nenumărate legende și mituri. Pe de altă parte, se credea că acea *animație giwnbușlucară* care se producea desigur în zilele de sărbătoare ar aparține în mod necesar de sărbătoare — ea fiind considerată ca parte indispensabilă a slujbei divine." — Astea-s palavre demne de dispreț, un Lobeck nu poate fi luat în serios nici o clipă. Cu totul altfel reacționăm atunci cînd examinăm noțiunea de „grecesc” pe care și-au format-o Winckelmann și Goethe, și găsim că e incompatibilă cu acel element din care se dezvoltă arta dionisiacă — cu orgiasmul. Nu mă îndoiesc, într-adevăr, că Goethe ar fi exclus din principiu așa ceva din rîndul virtualităților sufletului grecesc. *Prin urmare Goethe nu ia înțeles pe greci*. Căci abia în misterele dionisiace, în psihologia stării dionisiace își află expresia *realitatea esențială* a instinctului elen — „voința de viață”. *Ce garanții îi ofereau elenului aceste mistere? Viața veșnică*, eterna reîntoarcere a vieții; viitorul, prezis și sacrat încă din trecut; afirmarea triumfătoare a vieții, dincolo de moarte și transformare; adevărata viață, ca perpetuare în ansamblul ei prin procreație, prin misterele sexualității. De aceea pentru greci simbolul *sexual* era prin excelență simbolul venerabil în sine, adevăratul înțeles profund aflat înlăuntrul întregii evlavii antice. Fiecare element din actul procreației, al maternității, al nașterii trezea sentimentele cele mai înalte și mai solemne. În știința misterelor, *durerea* e proclamată ca fiind sacră: „durerea facerii” sfințesc durerea în general — orice devenire și dezvoltare, orice garantare a viitorului *statornicește* durerea... Pentru ca să existe bucuria eternă a creației, pentru ca voința de viață să se afirme pe sine în eternitate, „chinurile celei ce naște” *trebuie* și ele să existe veșnic... Cuvîntul Dionysos înseamnă toate acestea: nu cunosc nici o simbolistică mai înaltă în afara acestei simbolistici *grecești* a serbărilor dionisiace. În ea se află cuprins cel mai profund instinct al vieții, cel orientat spre viitorul vieții, spre veșnicia vieții, și perceput religios — calea însăși ce duce spre viață, procreația drept calea cea *sîntă*... Abia creștinismul, cu resentimentul său de bază *contra* vieții, a transformat sexualitatea în ceva spurcat: a azvârlit cu noroi asupra începutului, asupra premisei vieții noastre...

5

Psihologia orgiasmului ca sentiment debordant al vitalului și al forței, înlăuntrul căruia chiar și durerea mai are un efect stimulat, mi-a oferit cheia noțiunii de sentiment *tragic*, greșit înțeles atît de Aristotel cît și în special de pesimiștii noștri. Tragedia e atît de departe de a demonstra ceva cu privire la pesimismul elenilor, în sensul lui Schopenhauer, încît ea trebuie mai degrabă considerată drept refuz decisiv și *instanță contrară* ale aceluia. Afirmarea vieții chiar și în problemele ei cele mai străine și mai dure, voința de viață descoperindu-și bucuria propriei inepuizabilități în *sacrificiul* tipurilor sale supreme — *asta* am numit eu dionisiac, în *asta* am intuit puntea ce duce la psihologia creatorului *tragic*. Dar *nu* pentru a se elibera de spaimă și milă, nu pentru a se purifica de un afect primejdios o dată cu descărcarea vehementă a acestuia — așa cum vedea Aristotel lucrurile —, ci pentru ca dincolo de spaimă și milă să fie *însăși* eterna bucurie a devenirii — acea bucurie incluzînd și *bucuria nimicirii*... Și cu aceasta am ajuns din nou în locul din care odinioară am pornit — *Nașterea tragediei* a fost prima mea reconsiderare a tuturor valorilor: în felul acesta revin pe pămîntul din care se dezvoltă voința mea, *priceperea* mea — eu, ultimul discipol al filozofului Dionysos —, eu, învățătorul eternei reîntoarceri...

•
CIOCANUL GRĂIEȘTE

„De ce atât de dur!” — ia spus odată cărbunele de bucătărie diamantul „oare nu sîntem rude apropiate?”

De ce atât de moi? O, frații mei, astfel vă întreb: oare nu sînteți — frații mei?

De ce atât de moi, de ferelnici și de supuși? De ce atîta negare, renegare în inimile voastre?

Atît de puțin destin în privirile voastre?

Și de nu vreți să fiți destine, și neîndurători: împreună cu mine cum ați putea vreodată — birui?

Și dacă duritatea voastră nu voiește să străfulgere, să taie și să reteze: împreună cu mine cum ați putea ceva vreodată — făuri?

Căci toți făuritorii sînt duri Și trebuie s-o socotiți o fericire, să apăsați cu mîna voastră asupra mileniilor precum asupra unei bucăți de ceară, o fericire, ca scrisul vostru să-l săpați în vrerea strînsă în milenii, ca în bronz — mai duri ca bronzul mai nobili ca bronzul Deplina duritate e noblețea supremă.

Această nouă tablă, o, frații mei, o pun deasupra voastră: fiți duri!...

Așa grăit-a Zarathustra, p. 237.